

РАЗДЗÆУÆГ КУ НÆ БÆЗЗА, УÆД ИБÆЛ ЗЕСТИ ГÆБАЗÆ РАБÆТТУНЦÆ!..

Иосиф СТАЛИН: «Æндиуцæ æма æхсарæ – етæ бæгъатæрдзийнадæн айдагъдæр æ еу фарс æнцæ. Иннæ фарс – минкъийдæр ахсгиаг нæй – е æй арæхстдзийнадæ. Æндиуцæ, дан, сахартæ байсуй. Фал е уæд фæууй, æма æндиуцæ, æхсарæ, нифсхаст миуæмæ цæттæдзийнадæ еугонд ку цæуонцæ хуæрздессаг зонундзийнæдти хæццæ...»

Цæун райдæдта 1993 анзи мартый

0+

ДИГОРÆ

№37 (862) 2022 анзи 30 сентябрь – рухæни мæйæ

Аргъ 1 туман

АХСГИАГ ХАБАР

ÆВÆРД ЦÆУЙ БÆРЗОНД ЦÆТТÆДЗИЙНАДИ ФÆТКÆ

Нæ республикæ Сæргъ-
лæууæг Сергей Меняйло
бафинста сæрмагонд
бардзурд Республикæ
Цæгат Иристон-Аланий
бæрзонд цæттæдзийнади
фæткæ исæвæруни тух-
хæй.

Еци бардзурди куд загъд
ес, уотемæй нуртæккæ Уæ-
рæсей Федерацийæй фæ-
сарæнтæмæ нæ республикæ
территорийæй рахезæн рау-
æни ци уавæр исæвзурдæй,
уой фудæй Цæгат Иристони
æнæнгæлæги цаутæ ма
'руадзуни туххæй хаст цæуи
унаффæ:

«1. 2022 анзи 28 сен-
тябрæй æма сæрмагонд
унаффи уæнгæ Республи-
кæ Цæгат Иристон-Аланий
Æрæдони, Кирови, Горæт-
гæрон райони æма Дзæу-
æгигъæуи сахайраг зилди
бæрзонд цæттæдзийнади
фæткæ исæвæрун.

2. Республикæ Цæгат
Иристон-Аланимæ рæуæг
хуæдтолгитæ æрбацæунæн
гæрæнтæ исæвæрун. Цæгат
Иристони, Хонсар Иристо-
ни, Республикæ Гурдзий ре-
гистрацигонд транспортæй
фæстæмæ, Республикæ
Цæгат Иристон-Аланий еу-
дадзуг ка цæруй, уонæбæл
транспорт гъæуама финст
уа, кенæ сæ шофертæ гъæ-
уама цæронцæ Цæгат Ири-
стони.

Аци пункти гæрæнтæ нæ
хаунцæ Цæгат Иристони сана-
торитæмæ, пансионаттæмæ,
туристон базитæмæ, фæл-
ладуадзæн хæдзæрттæмæ
цæуæг адæммæ.
Гъæуама сæмæ уа
гъæугæ гæгъæди-
тæ.

РÆСТВÆНДАГ УОТÆ!.. УÆЛАХЕЗОНÆЙ ÆМА СÆРÆГАСÆЙ НÆМÆ ИСÆЗДÆХЕТÆ!..

Сæрмагонд тугъдон операций архайунмæ
Цæгат Иристонæй кæмæ фæдздзурдтонцæ, уо-
нæй фиццаг къуар æрæги рафæндараст кодтон-
цæ Дзæуæгигъæуи аэропортæй.

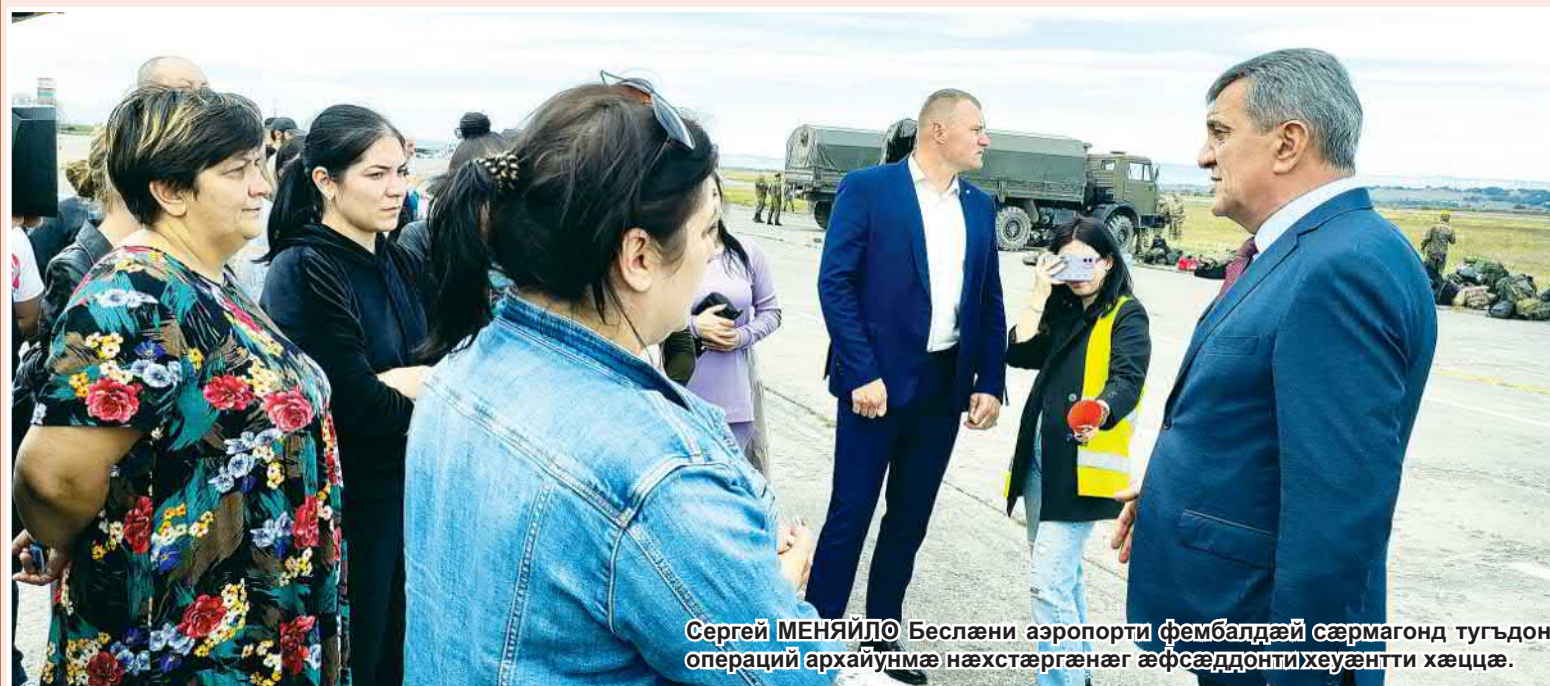
Цæгатиристойнаг тугъдонти рафæндараст
кæнунмæ аэропортмæ нæ республикæ Сæргъ-
лæууæг **Сергей Меняйло** сæ хæццæ дзубанди
кæнгæй загъта:

– Агъазиау ахсгиаг ихæстæ уин æнхæстгæн-
гæ рауайдзæнæй, æма алцидæр уæхецæй араз-
гæ 'й, цæйбæрцæбæл æнтæстгинæй исарæх-
сдзинайтæ еци гъуддаги. Уæ еугуремæн дæр мæ

зæрдæ зæгъуй, уæлахезон куд уайтæ. Сæйраг-
дæр ба – уæхе багъæуай кæнетæ, фæстæмæ
уæлахезонæй æма сæрæгасæй исæздæхетæ!..

Сергей Меняйло ма аэропорти уогæй, фем-
балдæй сæ тугъдон ихæс æнхæст кæнунмæ ци
æфсæддонтæ нæхстæр кодтонцæ, уони хеуæнтти
хæццæ, зæрдитæ син байвардта. Бафæдзахста син:

– Сумах уæхуæдтæ дæр уæ тугъдонтæн
нифс æма уодæнцойнæ дæттæг уотæ. Зонетæ
'й, абони мæнæ æфсæддон дарæси ка 'й, етæ
æцæг нæлгоймæгтæ 'нцæ, сæ сæрæндзийна-
дæй гъæуама сæрустур уæн.

Сергей МЕНЯЙЛО Беслæни аэропорти фембалдæй сæрмагонд тугъдон
операций архайунмæ нæхстæргæнæг æфсæддонтихеуæнтти хæццæ.

РАФИНСЕТÆ ГАЗЕТ «ДИГОРÆ»

2023 АНЗИ ФИЦЦАГ
ÆМБЕСÆН.
Æ РАФИНСУНИ АРГЪ
АНЗИ ÆРДÆГÆН ÆЙ 323
СОМИ ÆМА 64 КЪАПЕККИ;
УÆЛБАРТÆМÆ ГÆСГÆ
БА – 288 СОМИ ÆМА
96 КЪАПЕККИ.

ГАЗЕТ «ДИГОРÆ»
РАФИНСУН ÆНГЪЕЗУЙ
«УÆРÆСЕЙ ПОЧТИ» ЕУГУР
ХАЙÆДТИ ДÆР, УÆДТА
ПОСТХÆСГУТÆМÆ.

ÆВÆРД ЦÆУЙ БÆРЗОНД ЦÆТТÆДЗИНАДИ ФÆТКÆ

3. Республикæ Цæгат Ири-
стон-Аланий Медгъуддæгути
министрадæн амонун:

Республикæ Цæгат Ири-
стон-Аланий фæзуатмæ уад-
зæн пункт «Уæллаг Ларс»-мæ цæуæг
рæуæг хуæдтолгитæ æрбацæунаг
гæрæнтæ æвæртæ, федералон авто-
мобилон над «Кавказ»-бæл дæр, аци
Бардзурди 2-аг пункти гæрæнтæ ци
рæуæг хуæдтолгитæмæ нæ хаунцæ,
уонай фæстæмæ;

– федералон автомобилон над
«Кавказ»-бæл берæ адæм æма транс-
порт æрæмбурд æй, æхсæнадон фæт-
кæ си гæуай кæнетæ;

– федералон над «Кавказ»-и фæн-
дагон змæлди æдасдзийнадæн уавæр-
тæ искæнетæ;

4. Æрæдони, Кирови, Горæтгæрон
районти æма Дзæуæгигъæуи сахайраг
зилди бунæттон хунаффæйади адми-
нистрацитæн фæндон хæссун:

Республикæ Цæгат Иристон-Ала-
ний фæзуатбæл æнæнгæлæги цау-
тæ ма 'руадзун туххæй муниципалон
исконди фæзуæттæбæл оперативон
штабтæ исаразетæ;

– хуæдтолгитæ æма адæм кæми
æрæмбурд æнцæ, уони хуæруйнаг
бахуæруни, гъаргæнæн æма фæл-
ладуадзæн пункттæ исаразетæ, Ре-
спубликæ Цæгат Иристон-Аланий
æнæнездзийнадæ гæуайкæнунади
Министради хæццæ медицинон пун-
кттæ искæнетæ;

– ниуазуни дони, хуайраги продук-
ттæ фæстауæрцæ искæнетæ гъаргæ-
нæн æма фæлладуадзæн пунктти;

Дзæуæгигъæу-Дæллаг Ларс-
Гурдзий арæнти рази надбæл (А161)
æмбæлгæ санитарон-гигиенон æм-
бæлгæ уавæртæ искæнетæ.

5. Республикæ Цæгат Иристон-
Аланий æнæнездзийнадæ гæуайкæ-
нунади Министрадæ медицинон агъаз
кæнæд, берæ адæм кæми æрæмбурд
æнцæ, еци над Дзæуæгигъæу-Дæллаг
Ларс-Гурдзий арæнтæ (А161).

6. Республикæ Цæгат Иристон-
Аланий мухури æма дзиллон хабар-
хæссæг фæрæзнити Комитет Ре-
спубликæ Цæгат Иристон-Аланий
цæргутæн мухури фæрæзнити фæр-
ци лæдæрун кæнæд бæрзонд цæт-
тæдзийнади фæткæ хæцæн районти
искæнуни æма Республикæ Цæгат
Иристон-Аланий фæзуатмæ рæуæг
автомобилон транспорт æрбацæунаг
гæрæнтæ æвæруни туххæй.

7. Аци Бардзурд æ тухи бацудæй æ
'сфедар кæнуни фæсте...»

**Аци бардзурд Республикæ
Цæгат Иристон-Аланий
Сæргълæууæг Сергей Меняйло
бафинста
2022 анзи 28 сентябри, №306.**

РАЙАРАЗУЙНАГ ГЪУДДАГ ГЪÆУАМА АФОЙНАДÆБÆЛ ÆНХÆСТГОНД ЦÆУА...

Цæгат Иристони Хецауади Сæр-
дар ДЗНАЙТИ Барис ци æмбурд
исаразта, уони æркастæнцæ 2022
анзи фиццаг æмбеси нæ респу-
блики социалон-экономикон ирæзти
хатдзæгтæмæ. Дзубанди си цудæй,
«Уæрæсейæг бийнонтæн цæрæну-
æттæ», зæгъгæ, программæн уæ-
лæнхасæн агъаз бакæнуни, сæдзæр
сувæллæнттæн фатертæ ратту-
ни, социалон политики, ахуради,
спорта, транспортон инфраструк-
тури æма æндæр къабæзти хæццæ
баст фарстатæбæл.

Экономикон ирæзти министр Кучити
Заур куд радзурдта, уотемæй респу-
блики социалон-экономикон ирæзти ма-
кробæрæггæнæнтæ зæрдæмæдзæуæг
рауадæнцæ. Экономикон архайди еугур
хуэти промышленнон кустуæтти индекс
рауадæй 110 проценти. Цæрæнуæтти
арæзтадæ фари хæццæ рабаргæй 18
проценти фулдæр фæцæй – арæст æр-
цудæй 185,9 мин квадратон метри. Гъæ-
уонхæдзарадон продукций рауагъдадæ
2,5 проценти фулдæр фæцæй, исхиз-
тæй 5 миллиард æма 822 миллион со-
мей уæнгæ. Еугур финансон игуæнтæй
экономикон æма социалон къабæзæмæ
инвестицитæ æрбафтудæй 8 миллиард
соми.

Дзанайти Барис куд фæббæрæг код-
та, уотемæй гæуама экономикой рай-
рæст идарддæр дæр гæуайгонд цæуа:

– Мах ци экономикон ирæст уинæн,
е æвдесуй нæ исонибони хуæздæри уа-
вæр. Уобæл æнæгъæнæй косуй хецау-
адæ дæр. Нæ еугур хъауритæ дæр дæт-
динан паддзахадон программитæ æма
национ проекттæ гæуæгæ хуэи æнхæст
кæнунæн. Ес федералон æма региона-
лон агъази мадзæлттæ. Уони фæрци
нæ адæми фæрнугадæ фулдæр кæнд-
зæнæй.

Паддзахадон есбонадæ æма зæн-
хи рахастдзийнади министр Тедети
Руслан куд загъта, уотемæй Æрæдони

спортивон комплекс гæуама раттонцæ
райони есбонадæмæ. Хецауади Сæр-
дари дзубандимæ гæсгæ, еци комплекс
адæмæн хъæбæр ахсгаг æй, уæдта еу-
гур республикæн дæр æхцæуæн æй æ
исарæст. Еугур фадуæттæ дæр си ес,
цæмæй сувæллæнттæ сæ рæстæг пай-
дайæй æрветонцæ.

Министрты кабинет исфедар кодта,
программæ «Уæрæсейæг бийнонтæн
цæрæнуæттæ»-мæ гæсгæ нисангонд
субсидитæ ка райсдзæнæй, уони хигъ-
дæ. Ес си фараст адæймаги, кæцитæн
ес субсиди райсуни барæ. Хецауади
Сæрдари куд фæббæрæг кодта, уотемæй
субсиди райсун уæлæнхасæн агъаз æй.
Уой фæрци се 'фстæуттæ бафеддзæ-
нæнцæ.

– Программæн æ ахедундзийнадæ
бæрзонд æй, нуриуæнгæ си архайдтон-
цæ 300 адæймагæмæй фулдæр. Гæуа-
ма нæ равналæнтæй парахаттæй пайда
кæнæн...

Исфедар ма кодтонцæ «Фæнда-
гон æзмæлд аразуни Центр» искæнуни

унаффæ. Транспорт æма фæндагон
инфраструктури Комитети сæрдари Со-
лити Таризел куд радзурдта, уотемæй
гæуама устур уæзæгтæ ласæг транс-
портæн уæлæнхасæн пункттæ исæ-
вæронцæ «Дзæуæгигъæу-Æрæдон-
Чикола-Лескен»-и нæдтæбæл. Дзанайти
Барис куд фæббæрæг кодта, уотемæй
уæлæнхасæн пункт исаразуни хъæппæ-
рес ахсгаг æй – уой фæрци нури зинд-
зийнадтæ æма гыгæдарæнтæ еувар-
сгонд æрцæудзæнæнцæ. Хъæппæрес
ба рацудæй республики Сæргълæууæ-
гæй.

Бæлвурд дзубанди рацудæй Мæз-
дæги æма Кирови районти сæдзæр æма,
ниййергути уозæлдæй ка фенæхай æй,
еци сувæллæнттæн фатертæ балхæ-
нуни фарстай фæдбæл. Куд баунаффæ
кодтонцæ, уотемæй еци барæвдауйнаг
сувæллæнттæн цæрæнуæттæ гæуама
афойнадæбæл лæвæрд æрцæуа.

**Республикæ Цæгат Иристон-Аланий
æма Хецауади пресс-службæ**

НÆ ЗÆРДÆБÆЛДАРУЙНАГТÆ ЦИТГИН КÆНУН – НÆ ИХÆС!..

Уогæ ба хаттæй-хатт куд устурзæр-
дæ исуæн, нæ уодигъæди тухæ æма фе-
дардзийнадæ цæмæй ирæзуй, нифс нин
ка дæттуй еци зæрийнагтæбæл. Уонаг
сæ фулдæр ба баст æнцæ нæ Фидибæ-
сти анзфинсти цитгйнагдæр цаутæ æма
хабæртти хæццæ. Еу зундгин лæг раст
загъта: æзиниккон догæ евгъуд нæй æма
некæд уодзæнæй – уой усхъитæбæл цæ-
уæн мах нæ исонибонмæ... Фал уой лæ-
дæргæй дæр куд рæузæрдæ фæууæн,
æма куд æвæлмон цæстæй фæккæсæн,
кадгинкæнунаг ци фæууы, уонæмæ.

Мæнæ абони дæр хумæтæги нæ му-
хур кæнæн Дзæуæгигъæуи Æнсувæрон
цирти циртдзæвæни хузæ. Уой айдагъ
Иристони нæ, фал æнæгъæнæ Уæрæсей
алли рауæнтæй дæр æма фæсарæнтæй
дæр – иуазæгути нæмæ кадæр æрбацæ-
уидæ æма нур дæр цæуы, етæ æнæмæн-
гæ бабæрæг кæниунцæ æма кæнунцæ
аци историон бунат, ами ци тугъдонтæ
æвæрд æнцæ, уони рохс нæмттæ иссер-
гæй.

Уой цæй туххæй æримистан, зæгъгæ,

нæ ку бафарстæуа, уæд нæ дзуапп æй:
аци анз æримисун æма исбæрæг кæнун
æнгъизтæй аци историон бунати хæццæ
баст цаутæй дууей.

1942 анз. Август. Немуцаг фашистон
æрдонтæ сæ бицъинæг тонгæй, лæбурд-
тонцæ Цæгат Кавказмæ.

Уавæр хъæбæр истæссаг æй. Æма
уæд Цæгат Кавкази цæрæг адæмти ми-
нæвæрттæ еци анз 8 августи æрæмбурд
æнцæ Дзæуæгигъæуи Æнсувæрон цирти
рази сæ антифашистон митингмæ. Фе-
дарæй дзурд равардтонцæ, знаги сæр-
сæттæн цæфæй ке фæссордзæнæнцæ
райгурæн зæнхæй, уой фæдбæл. Еци ми-
тинги ахедундзийнадæ, рабарæн дæр ин
нæййес, уогæ устур адтæй, адæми исра-
зæнгæрд кодта гитлерон æрбалæборгути
нихмæ никки карздæр тохмæ.

Уæд гæуама цæмæннæ æрими-
сæн, Устур Фидибæстон тугъди анзфин-
сти зингæ бæрæг ка даруй, еци
ирд историон цау. Æгирид неци,
уæддæр ибæл дæс æма æртин-
сæй анзи ку исæнхæст æй!

ЯЗЫК ПЕРЕГОВОРОВ — ТАЙНА ДЛЯ ВРАГА

В связи с проведением специальной военной операции в средствах массовой информации появились сообщения о том, как наши военные в эфире открыто говорят о самых секретных вещах — и враг их не может понять. В частности «Российская газета» в номере за 7 сентября по этому поводу так писала:

Украинские военные в ходе противостояния российской военной спецоперации столкнулись с интересной проблемой шифрования, которую решить оказались не в силах.

Россия — многонациональная страна, на территории которой проживают многие народности со своими обычаями и языками. Представители этих народностей также служат в российской армии, многие участвуют в специальной военной операции. И было принято решение о привлечении к ведению важных переговоров военнослужащих-связистов, знающих редкие языки. Особенно это важно, когда требуется передавать оперативную информацию, а времени на ее шифрование нет.

В России есть языки, которыми владеют только их носители, наши военные могут говорить в эфире открыто о самых секретных вещах — и враг не поймет.

Украинские связисты стали перехватывать разговоры на совершенно непонятной для них мове. Посчитав, что это какое-то особое кодирование, привлекли к расшифровке даже искусственный интеллект. Не помогло. А все было очень просто.

Дело в том, что связь обеспечивали военнослужащие, передававшие сообщения на тувинском языке. Украинские «слушачи» не поняли из перехваченных сообщений ни слова.

«Мы намеренно используем наш национальный язык, а именно тувинский, чтобы в случае радиоперехвата противник не смог понять, о чем идет речь», — рассказал инструктор отделения связи Николай Чамьян.

Однако надо отметить, что первыми, кто использовал национальный язык в секретных радиопереговорах, были Соединенные Штаты.

В годы Второй мировой войны в боях с японцами американское командование приняло решение, заключающееся в том, чтобы с каждым батальоном армии США на Тихоокеанском театре военных действий работали в качестве радистов двое индейцев навахо, которые в открытом эфире разговаривали на своем родном языке.

Дело в том, что племя навахо было одним из немногих в Северной Америке, язык которых ученые никогда не изучали. Более того, и другие индейские племена этот язык не понимали.

Как считают историки, особую роль навахо сыграли в начале 1945 года, когда развернулась битва за остров Иводзима, имевший большое стратегическое значение. Тогда было отправлено около 800 сообщений открытым текстом. Японцы ничего не поняли, а вот американцы сразу овладели наступательной инициативой. Многие специалисты уверены, что без индейцев навахо, служивших связистами, этот остров никогда не был бы занят американцами.

Привлечение индейцев племени навахо в качестве «шифровальщиков» было строго засекречено. После окончания войны всем индейцам этого племени, принимавшим участие в боевых действиях, было запрещено говорить о своей работе. Использование их языка в радиопереговорах

оставалось засекреченным даже в период мирного времени.

Тайну раскрыли лишь в 1982 году. Наивысшей наградой для индейцев навахо стал тот факт, что использовавшийся ими во время войны «шифр» остался одним из немногих в истории человечества, который так и не был разгадан.

Тайна тувинского «шифра» раскрыта. Но в России есть десятки языков, которыми владеют только их носители. Так что наши военные еще долго смогут говорить в эфире открыто о самых секретных вещах — и враг их не поймет.

К данной информации следует добавить, что подобный метод в годы Великой Отечественной войны удачно использовал и наш прославленный Исса Плиев. Об этом начальник политотдела кавалерийского корпуса Давид Добрынин в своей книге «Незабываемые встречи» так вспоминал:

Исса Плиев во время войны.

«... В полночь командиру корпуса доложили точные данные о планах противника: часа через два-три итальянцев сменят немецкие части. Утром начнется штурм русских позиций. Так показал на допросе сведущий «язык» — немецкий штабной офицер, доставленный на командный пункт нашими разведчиками. Это сообщение совпало с другими разведданными.

— Вот вам и подтверждение нашего утреннего разговора, — сказал Плиев, обращаясь к Н.С. Чепуркину. — Нам надо воспользоваться создавшимся положением. Очень выгодно контратаковать врага, когда он будет производить смену частей. Но для контратаки у нас мало сил, тем более что, наш 22-й полк по сути полуокружен противником. Действия наши должны быть четко согласованными между частями и очень решительными.

— Что же делать, товарищ генерал? — волновался полковник Н.С. Чепуркин.

Задумался и Плиев. Ведь противник первым нанесет удар по 22-му полку, чтобы полностью окружить и уничтожить его. И тогда нам двумя полками не только не сломить врага, но и свои позиции не удержать. Как быть? Следовало бы передать командиру этого полка распоряжением о совместных действиях. Но открытым текстом не передашь, а шифровальщика с полком нет.

И вдруг у меня появилась мысль, которую я тотчас же высказал генералу Плиеву.

— Исса Александрович! Вы по национальности осетин...

— Да, но какое это имеет отношение к нашей контратаке?

— Отношение прямое, товарищ генерал. Вы передадите распоряжением полку открытым текстом, но только на своем родном языке.

— По-осетински? — удивился генерал.

— Шутник вы, право. И шутка не к месту, — уже раздражаясь, сказал генерал. — Кто там меня поймет?

— В том-то и дело, что поймут. Вы что же, считаете, что в нашем корпусе вы один осетин? Начальник политотдела, полковник Н.А. Журавлев мне доложил, что с полком находится его заместитель Бритаев. Он ваш земляк.

— Что ты говоришь! — обрадовался Исса Александрович. — Великолепная мысль. Здорово! Лучше когда и не придумаешь. Ну-ка вызывайте земляка по радиции.

Вскоре старший батальонный комиссар Бритаев был у аппарата.

— Магомет, — обратился к нему Плиев по-осетински. — Как звали вашего отца? Из какого ты села?

— Ахмат... Из Суадага я, Ахмæты фырт, — Бритаев узнал по голосу генерала и был удивлен, что тот заговорил с ним по-осетински.

— Магомет, слушай меня внимательно. От вас зависит судьба дивизии. Запомни,

что я тебе скажу и слово в слово передай командиру полка...

Когда Плиев начал диктовать приказ, Бритаев понял, почему так волновался генерал.

— Понял, все понял, — заверил Бритаев. — Сейчас же переведу приказ командиру.

Тем временем у связистов поднялась тревога. Волнуясь, они сообщили о необычном, непонятном для них разговоре на КП. Связистам ответили: никакой тревоги, продолжайте работу...

Контратака удалась. Смена частей у противника, внезапность наших действий сыграли свою роль. Противник был деморализован и разбит.

Генерал Плиев поздравил личный состав с удачей, но настоятельно потребовал усилить бдительность и боевую готовность для отражения новых атак врага...

ЗУНДГИН ЗАГЪДМÆ МА ИГЪОСÆГ КУ УИДÆ!..

Кæддæр раги, дан, япойнаг æфсадæн æ еу тугъдон балций рæстæг æ сæргъи, арæхстгинбæл ке нимадтонцæ, уæхæн балхон бæргæ адтæй, фал ин знаги фæдар басæттун ба уæддæр не 'нтæстæй — уой дæр æртæ мæйей дæргъи. Æма уæд император æ унаффæгæнæгæн уотæ ку зæгъидæ:

— Рарветæ ин агъазæн æвзаргæдæр самурайтæй æфсад!..

Æ еци фæндæбæл ин е не 'сарази æй:

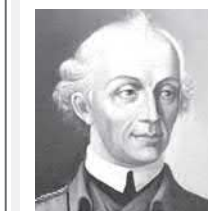
— Махмæ гæсгæ, хуæздæр уодзæнæй æндæр балхони син рарветун. Уомæн æма фусты æфсадæн домбай ку уа сæ раздзæуæг, уæд етæ фæууæлахæз уодзæнæнцæ домбайти æфсадбæл дæр, уонæн сæ раздзæуæг фус ку уа, уæд...

Уотæ уæмæ нæ кæсуй, цума махæн дæр абони нæ ахсгагæй-ахсгагдæр гъуддæгутæй нин берети райаразун не 'нтæсуй æнарæхстгинтæн барæгонд ке 'нцæ, уой фудæй. Рæстæгæй-рæстæгмæ æйивд бæргæ 'рцæунцæ, фал... иннæ æнарæхстгинтæй. Куд уæмæ кæсуй, пахсабæл еу хатт рафсæргæй, уомæй цæф ке тæрнихбæл исæмбæла, е ма ибæл дуккаг хатт рафсæрдзæнæй?.. Баруагæс уи уæд, æхе си еудадзуг гъæуай кæндзæнæй... Мадта уæд нæ цардаразæг гъуддæгутæ, сæ исæнхæст кæнунмæ ка исарæхсдзæнæй, уонæн цæмæннæ бабарæ кæнæн?!

Иван Грозный (1530-1584), фиццаг уруссаг паддзах: «Лæгъузæй нæмæ цидæриддæр рауайуй, е нæбæл æрцæуй гермайнæгти фудæй!..»

Æма абони ба уотæ нæй? Нæ еугур фидбилизтæ дæр гермайнæгтæ, гъома, нигулæйнаг паддзахæдти раздзæугутæ нæмæ фудзæрдæ ке дарунцæ æма нин алли фудæвзарæнтæ ке аразунцæ, уомæ гæсгæ нæ 'нцæ? Мах син, кæд сæ нæ хæццæ æрлимæн кæнианæ, зæгъгæ, син еудадзуг табедзитæ кæнæн. Уæддæр нæ рагфидтæлтæн цæйбæрцæбæл зундгин адтæй сæ загъд: «Берæгъ æхе цари дæр, уæдта фуси цари дæр — берæгъ!..»

Александр СУВОРОВ (1730-1800), номдзуд уруссаг балхон: «Æнæ хуæрзагадæдзийнадæй нæйес уæн нæдæр кадæн, нæдæр намусæн!..»

Мадта уæд нæ абони æхсæнадæбæл ци 'рцудæй, æма нæдæр хуæрзагадæдзийнадæ, нæдæр хуæрзæгъдаудзийнадæ æгириддæр кæмæ нæйес, етæ нæмæ уоййасæбæл кадæгонд-намусгингонд цæмæн цæунцæ? Æцæгæй кадгин ка 'й, етæ ба нимади дæр нæ 'нцæ, цардарæзти фæсвæдмæ еуварсонд цæунцæ... Æма уæхæн æнæрастдзийнæдтæ уингæй, нæ кæстæртæ æнæгъæнæй дæр куд гъæуама уонцæ, мах куд фæндуй, уæхæн хуæрзæгъдау, Фидибæсти хуарздзийнадæбæл æновудæй архайæг?..

Виссарион БЕЛИНСКИЙ (1811-1848), уруссаг критик, публицист: «Адæймаг фиццагидæр æй æ бæсти фурт, æ Фидибæсти гражданин, кæци ин æ тæходуйæгтæ рæстуодæй тухгин есуй æ зæрдæмæ...»

Куд уæмæ кæсуй, уæрæсейæгтæ сæхе хонунцæ, уотемæй ба ма æндæр, уæлдайдæр ба абони нæ бæсти нихмæ архайæг паддзахæдти гражданинтæ ка иссæй, етæ Уæрæсебæл æновуд адæймæгутæ исхонæн ес? Етæ нæ Фидибæсти абони сагъæссаг гъуддæгутæбæл зæрдтагонæй батухсдзæнæнцæ æма сæ гъæугæ хузи райаразунбæл архайдзæнæнцæ?.. Нæ рагфидтæлтæ хумæтаги нæ зæгъиуонцæ: «Дудзæсгон адæймагбæл æууæнкæ æфтаун хе къохæй хорх лух кæнун æй!..»

ДНЕПРБÆЛ ТУГЪД: ЗНАГИ ФЕДÆРТТÆ УОЙАСÆБÆЛ АЕНÆБАСÆТТÆ НÆ РАЗИНДТÆНЦÆ

**Семен
ИВАНОВ**
(1907-1993),
æфсади инæлар,
Советон Цæдеси
Бæгъатæр

Нæудæс æма æртинсæй анзей размæ (1943 анзи август-сентябри) размæ æнтæстгинæй æмпурсæг Советон Æфсади къохи бафтудæй, Дуккаг дуйнеуон тугъди анзфинсти уæлдай зингæ бæрæггонд ка æрцудæй, уæхæн еума устур уæлахездзийнадæ. Цалдæр фронтей æфсæдтæ, знаги тухгин нихмæлæуд басæтгæй, еци-еу размæцудæй бахизтæнцæ Днепри сæрти. Еци уæлахезæн æ дессаги агъазиаудзийнадæ уомæй æй, æма гитлерон æфсæддон разамонгтæ хъæбæр хенварсонæй дзурдтонцæ, Днепри сæрти, дан, советон æфсæдтæ некæддæр æрбахездзæнæнцæ – ами син сæ размæцуд ке бауорамдзæнæнцæ, уобæл сæ зæрдæ хъæбæр дардтонцæ, уомæн æма аци устур цæугæдони билгæрæнтти ци хузи нихмæлæууæн мадзæлттæ ба не 'саразтонцæ, еумæйагæй сæ хонгæ дæр «Скæсæни фæдар», зæгъгæ, искодтонцæ. Фал советон æфсæддонти бауорамун некæци фæдæртти фæрци иссæй знаги бон, тарст сирди хузæн ледзæги фæцæй...

Днепрбæл тох райдæдта 1943 анзи август. Е адтæй Устур Фидибæстон æма Дуккаг дуйнеуон тугъди агъазиаудæр тугъдтитæй еу. Архайдтонцæ си берæ советон æфсæдтæ: Центрон, Воронежæг, Степной, Хонсар-Нигулæн æма Хонсайраг фронттæ. Август æмбесмæ уоми адтæй 2633 мин адæймаги, 51200 дзармадзани æма минометæй фулдæр, 2400 танки æма хуæддзæугæ дзармадзани.

Советон æфсæдти нихмæ лæудтæнцæ гитлеронти устур тухтæ – æфсæддон къуар «Центр»-и дуккаг æфсад, цуппæрæймаг æма фиццаг танкон æфсæдтæ, уæдта æфсæддон къуар «Хонсар»-и æстæймаг æма æхсæзæймаг æфсæдтæ – æдеугурæй 1240 мин адæймаги, 12600 дзармадзани æма миномети, 2100 танки æма хуæддзæугæ дзармадзаней бæрцæ.

Немуцаг-фашистон æрдонгти нихмæ тох ма Курски рæбунти ку цудæй, сауæнгæ гъе уæд советон æфсæдти размæ æвæрд æрцудæй ахсгаг ихæс: советон-гермайнаг фронти хонсар кæрони немугаг-фашистон æфсæдти сæйраг тухтæ ниддæрæн кæнун, Днепри галеварс Украинæ знагæй исуæгдæ кæнун, Днепри галев билгæронмæ рацæун, æ сæрти бахезун æма æ рахес билæбæл æрфæдар унæн бунат байахæссун. Мæ зæрдæбæл ма лæууы, август мæ хæццæ дзубанди кæнгæй (уæд æз адтæн Воронежæг фронти штаби хецæу) фронти командæгæнæг æфсади инæлар Николай Ватутин куд загъта, уотæмæй Сæйраг Командæгæнæги хуæдæйивæг Советон Цæдеси Маршæл Георгий Жуков, нæуæг тухтæ нин дæтгæй, балæдæрун кодта, Киев ку байсæн, уæд уомæй лухгонд æрцæудзæнæй рахесварси Украини еугур немугаг-фашистон æфсæдти идарддæри карнæ дæр.

Днепрбæл тох цудæй дууæ кезуйемæй. Фиццаги (1943 анзи август-сентябри) советон æфсæдтæ иссæребарæ кодтонцæ галеварси Украинæ, бахизтæнцæ Днепрбæл æма æрфæдар æнцæ æ рахесварсæй. Дуккаги (1943 анзи октябри-декабри) тох цудæй Киев æма рахесварси Украинæ иссæребарæ кæнунбæл.

1943 анзи сентябри дуккаг æмбеси советон æфсæдти æмпурст райдæдта еугур Украини галеварс дæр. Гитлеронтæ фæстæмæ рахуæстæнцæ. Кæд æма не 'фсæдтонтæ еудадзугон тугъдтитæ æма æнæрлæугæ размæцудæй зингæ бафæлладæнцæ, уæддæр сæ зæрдиуæгæ нæ фегудзæгдæр æй. Сæ нифс син фæдар кодта Фидибæсти фæддзæдурд: «Днепрбæл тохи фæууæлахез уæн, Волгæбæл тохи куд фæууæлахез ан, уотæ!...»

Гитлерон командæкæнуинади зæрди адтæй мах æфсæдти размæцуд Днепрбæл бауорамун, еци-еу æмпурстæй сæ æ сæрти бахезун нæ бауадзун. Æ зæрдæ дардта урух æма арф Днепри аууони æхе баримæхсун, æ бæрзонд рахес били фадуæттæй ин испайда кæнун. Фал советон æфсæдтæ сæ нифсгун æма æнæрæнцæйгæ æмпурстæй думгæмæ ниддардтонцæ гитлеронти фæндитæ.

Иннæ хæттити хузæн нур дæр бабæй раззаг рæнгити цудæнцæ коммунисттæ. Еци бæнтти тугъдонтæй хъæбæр берети бафæндадтæй партий рæнгитæмæ бацæун. Æвдесæнæн æрхæсдзæнæн еунæг дæнцæн. Сентябри айдагъ 40-аг æфсади

партион организацитæ æркастæнцæ, нæуæг тугъдтити коммунисттæй архайуни фæндæ ка искодта, уæхæн æфсæддонти, сержантти æма афицерти дууæ мин курдиадæмæй фулдæремæ.

Сæйраг Ставки минæвар Советон Цæдеси Маршæл Александр Василевский 18 сентябри телефонæй дзурдта Сталини хæццæ. Цæй фæдбæл адтæй сæ дзубанди, уой туххæй фегъосун кодта фронти Тугъдон Совети иуонгтæн:

– Сæйраг Командæгæнæг исæвардта ихæс: Центрон фронти хæццæ æмархайд кæнгæй мах фронт гъæуама æ агъазиаудæр тухтæ исараза Киевмæ.

Воронежæг фронти раззаг къуæрттæ 1943 анзи сентябри астауи бахъæрттæнцæ Днепри билæмæ. Тугъдонти цийнæн ма кæрон кæми адтæй, тæнæг мегъæ ке сæрмæ æрбадтæй, еци цæугæдон æма ин æ цъæх æмцæхгæр бæрзонд билтæ ку рауидтонцæ, уæд!.. Сæ разæнгарддзийнадæ никки фæттухгиндæр æй, фронти Тугъдон Совети фæддзæдурд сæбæл ку исæмбалдæй, уæд. Уоми загъд адтæй: «Намусгин тугъдонтæ, æфсæддонтæ æма афицертæ! Уæ размæ – нæ уарзон Днепр. Уæ цæстæ рахæссайтæ, уæ разæй ци билæс ес, уобæл. Уоми æй Киев, украинаг зæнхæ, уоми æнцæ нæ бийнонтæ, нæ фидтæлтæ, нæ мадтæлтæ, не 'нсувæртæ, нæ хуæртæ. Ралæудтæй тохи тæккæ агъазиаудæр сахат, аци бон мах гъæуама бахезæн Днепри сæрти. Нæ бæгъатæр æфсад, сæребарæгæнгути æфсад некæд бауорæдтонцæ цæлхдортæ сæ Райгурæн бæсти сæрбæлтау тохи!...»

Æма мæнæ еци сахат ралæудтæй. 22 сентябри боницъæхти 69-аг механизацигонд бригади фæдсгарæг дæлхæйттæ бахизтæнцæ Днепрбæл æма байахæстонцæ гъæу Зарубенцы. Тæккæ еци бон мин фегъосун кодтонцæ: дони сæрти бахезгæй, 51-аг гвардион танкон бригадæ 40-аг æфсади фæстæг тугъдонти хæццæ байахæста гъæу Григоровкæ. Еци тугъдтити рæстæг нæ тугъдонтæй хъæбæр беретæ фескъуæлхтæнцæ, уæлдайдæр ба нæ цуппар фæскомцæдесони Николай Петухов, Иван Семенов, Василий Сысолятин æма Василий Иванов – етæ Днепри сæрти байервазтæнцæ тæккæ фиццæгти хæццæ, æрфæдар си æнцæ æма исаразтонцæ фадуат, цæмæй сæ фæдбæл цæуæг æфсæддонтæн еугурæмæн дæр бантæса цæугæдони еци билæбæл æрфæдар ун. Нæ фронти тугъдонтæй

фиццагидæр етæ иссæнцæ Советон Цæдеси Бæгъатæртæ.

Æнцон нæ адтæй Днепри сæрти бахезун. Мах æфсæдтæ кæми æмбурд кодтонцæ, знаг уонæбæл еугур фæрæзнитæй дæр ралæудтæй. Берæ бæлæгтæ нисси-хирнатæ 'нцæ нæмгута æма дзармадзанти нæмгути æсхъæзтæй, фал уæддæр тугъдонтæ банакæ кодтонцæ цæугæдони иннæ фарсмæ æма еци æвæстеуатæй бацудæнцæ тохи. Днепрбæл тугъдтити советон тугъдонтæ равдистонцæ æцæг дзиллон бæгъатæрдзийнадæ.

30 сентябрмæ Воронежæги фронти (аци фронт 1943 анзи 20 октябрæй фæстæмæ иссæй 1-аг Украинаг фронт) æфсæдтæ 30 сентябрмæ байахæстонцæ фараст æнцæйæн бунати Киевæн æ цæгат æма хонсар æрди-гæй. Дууæ рауæни си адтæнцæ сæйрагдæртæ: Лютежаг – Киевæй цæгат æрдæмæ дæр, æма Букринаг – Украини сæйраг сахарæй хонсар æрдæмæ дæр.

Знаги нихмæ тохи бацудæнцæ Центрон, Степной æма Хонсар-Нигулæн фронтти æфсæдтæ дæр, берæ рауæнти бахизтæнцæ Днепрбæл. Советон тугъдонти æмбесонди бæгъатæрдзийнади, арæхстдзийнади æма хъæппæреси фæрци нимад бæнттæмæ Днепри рахес билæбæл Лоевæй Запорожъей уæнгæ фæззиндтæй æртæ æма инсæй æнцæйæн бунати, не 'фсæдтæ сæ кодтонцæ урухæй-урухдæр. Уой размæ дуйней еу æфсад дæр еци-еу цæфæй æртæ урух фронтебæл уойасæбæл арф æма урух цæугæдони сæрти некæд бахизтæй. Еци æскъуæлхтдзийнади туххæй советон тугъдонтæй 2500 бæрцæ иссæнцæ Советон Цæдеси Бæгъатæртæ, дæсгай мингæйттæ ба си хуарзæнхæгонд æрцудæнцæ ордентæ æма майдантæй.

Зæгъун гъæуы уой, æма советон æфсæдтæн урух æма арф Днепри сæрти бахезуни зингæ фæййагъаз кодтонцæ, аци цæугæдонмæ хæстæг цæрæг адæм æма партизантæ дæр.

Воронежæг фронти æфсæдтæ уæдмæ сæхе цæттæ кæнун байдæдтонцæ знаги Киевæй фæссорунмæ...

РЕДАКЦИЙÆЙ.

Днепрбæл тугъдтити архайдтонцæ дзæвгарæ цæгатиристойнаг тугъдонтæ дæр. Æма уони туххæй æрмæг ба ниммухур кæндзинан нæ газети хæстæгдæр номертæй еуеми.

Кенæ ба цæмæннæ æрими-сун æнгизтæй уой дæр, æма аци Æнсувæрон цирти сæргъи абони ци циртдзæвæн уинæн, е æвæрд ке æрцудæй фондз æма æртинсæй анзæй размæ – 1957 анзи 17 август. 1966 анзи 9 Майи ба аци монументи рази иссугдæй æносон арт. Махмæ гæсгæ, зæгъун гъæуй уой дæр, æма аци мемориалон комплекси уæди автортæ адтæнцæ архитектор Дзиуати Г.И. æма инженер Ю.Н. Полуэктов.

Аци дууæ цауи, еу хатт ма 'й зæгъæн, æнгизтæй уæддæр ести хузи сбæрæг кæнун. Е махæн, цардæгæстæн нæхе, уæлдайдæр ба нæ кæстæрти гъæуй фиццагидæр. Нæ æзинибони хабæрттæ ку феронх уæн, ку нæбал сæ нимайæн æма нæмæ цæстивæрди ку нæбал уонцæ, уæд нæ исонибон кæуй-наг уавæрмæ хаудзæнæй.

Æримисгæ илгъæгтæй нийгæндун бавналæ – бавналæ кодтонцæ, сæ гумгумæг гъæлæстæй ин æ кæдзос дон цыфкалæнтæй æзмæнтонцæ, паддзахадæ ба, фиццагидæр ба æ уæди разамунгæ сæхе неци уинæг искодтонцæ...

Е цæйбæрцæбæл рæдуд миуæ адтæй æма цæйбæрцæбæл агъазиау зæран æрхаста нæ Фидибæстæн, æ уодварнон хелæдæрундзийнадæн, е баруагæс æй нæ бæсти нури разамундæй æма мадзæлттæ дæр арæзт цæуй уавæр фæххуæздæр кæнуни фæдбæл. Уобæл ма хецæнæй дзордзинан, абони зæгъæн æндæр гъуддаги фæдбæл.

«...Куддæр советон æфсæдтæ Цæгат Кавказæй рацудæнцæ, уотæ деникинон æрдонгтæ сæхе ниццæвтонцæ хуæнхаг адæмтæбæл – уомæн æма уонæй беретæ исуазæг кодтонцæ, хуæнхæмæ сæхе ка баста, еци цалдæр мин сурхæфсæддон.

Карз тох райдæдта хуæнхæгтæ æма бархе æрдонгти æхсæн. Райдайæни еци тох ку еуетæн лæвардта уæлахездзийнадæ, ку иннетæн, фал хуæнхæгтæн сабургай-сабургай сæ минкый хуæцæн æрмæг фæцæй æма бархеуонти нихмæ лæудтæй æнæхуæцæнгарз адæм. Æма райдæдта æцæг зиндонæ. Хуæнхаг гъæутæ... бархеуонтæ сау фунук фæстун кодтонцæ, фонс æма фæллæнттæ æстыгътонцæ, хæдзæрттæ дæргонд цудæнцæ, арти амæттаг фæцæнцæ; фæлледзун æ арми кæмæн нæ бафтудæй, еци адæми æвгарстонцæ...

Хъазахъ æ фудмиутæ кæнуй большевиктæ агоруни рæуонæй...»

Уотæ финста 1919 анзи æ номертæй еуеми большевикон газет «Правда». Еци уаци нимад цæуй, уорсгвардион берæгътæ мæгур адæми тог куд цырдтонцæ, уомæн берæ дæнцæнтæ. Уонæй еу – Киристонгъæуи керменистти ахедундзийнадæ ами уæлдай хъæбæрдæр ке адтæй, уомæ гæсгæ аци цæрæг мæгур адæмæн ци устур фидбилизтæ исаразтонцæ, уой туххæй хабæрттæ. Уой фæдбæл нæ зæрди ес нæ газети хæстæгдæр номертæй еуеми бæлвурд æрмæг ниммухур кæнун. Нур ба уой зæгъæн, сæ сирди миутæ аразгæй деникинонтæ бу-стæги исæрра 'нцæ, хумæтæг адæймаг æ сæрмæ ке не 'рхæсдзæнæй, уæхæн миутæ аразтонцæ. Дзæуæгигъæу байа-хæсгæй си цалдæр рауæнеми уайтæк-кæ фæхъхъæл кодтонцæ агуиндзæнтæ. Фудгин æй æви нæ, уой не 'взаргæй, аугътонцæ адæми. Некæмæн тæрегъæд кодтонцæ...

Гъе уотæмæй деникинонтæ, Дзæуæгигъæуæ байервæзгæй 1919 анзи 10 февралæ æнæ тæрегъæдæй сирдти хузæн фехстонцæ, сахарæй сæхе рай-

сун кæмæн нæ бантæстæй, еци цæфтæ æма тифæй сæйгæ сурхæфсæддонти, политкосгути, командирти æма партион – советон службæгæнгути – 17 мин адæймагæмæй фулдæр. Сахари сæрмæ хонсарæрдигæй фæзи – абони зундгонд куд Сурхгвардион парк – искъахтонцæ цуппарсæдæ метрей дæргъæн къана-угонд æма ардæмæ уорсгвардионтæ

НÆ ЗÆРДÆБÆЛДАРУЙНÆГТÆ ЦИТТИН КÆНУН – НÆ ИХÆС!..

бæхуæрдунтæбæл ластонцæ сæйгитæ æма цæфти. Беретæ ма си уодæгас адтæнцæ, фал уой нецæмæ даргæй, калдтонцæ сæ еци къанамæ, къирæ сæбæл пурхæ кодтонцæ æма сæ еци уодæгасæй нигæдтонцæ. Уомæй æбуалгдæр миуæ ма æргъудигæнæн ес?! Адæми цардæгасæй ке æвардтонцæ еумæйаг цирти, е æримисгæ хабар нæй – аци æрмæг ку цæттæ кодтан, уæд нин радзурдтонцæ, гъома, лæгмартæ еци рауæнæй ку рандæнцæ, уæд, цардæгасæй нигæд ка 'рцудæй, уонæй кæмæндæрти куддæртæй бантæстæй еци циртæй исбурун, сæ амондæн сæ ка иссирдта, етæ сæ баримахстонцæ æма уотемæй фæй-йервазтæнцæ. Куд дзорунцæ, уотемæй еци хабар уорсгвардионти гъостæбæл дæр исæмбалдæй, бæргæ агурдтонцæ, ка фæййервазтæй, уони, фал сæ неке рауæйæ кодта, уомæн æма адæми маст сугъзæрийнæ пъагæнттæгинти фудмиутæй æгæрон устур адтæй...

Советон хецæудзийнадæ Цæгат Кавкази ку фæууæлахез æй, уæд Иристони фиццагидæр ци мадзæлттæ арæзт æрцудæй, уонæй еу адтæй еци адæми ном исæносон кæнуни туххæй, гæнæн ци адтæй, исаразунбæл архайд. Сæ æносон бунат кæми иссирдтонцæ, уой адæм абони уæнгæ дæр нимайунцæ Æнсувæрон циртбæл. Цудæнцæ æнзтæ, фал адæм нæ иронх кодтонцæ аци æнкъард бунат, цидæриддæр æнгизтæй, уой кодтонцæ, цæмæй цæрæг дзиллити ауодундзийнадæй уоми нигæд ка 'й, уони æфхуæрд уодтæ уодæнцойнæдзийнадæ еронцæ...

Еци ауодундзийнади хабæрттæй æй е дæр, æма 1957 анзи 17 августа еци Æнсувæрон цирти рази æвæрд æрцудæй агъазиау (æ бæрзæндæ 24 метри) циртдзæвæн – стеллæ. Уой байгон кæнуни фæдбæл цирти рази арæзт саударæн митингмæ æрæмбурд æнцæ хъæбæр берæ дзиллитæ æнæгъæнæ Иристонай.

Сахар Орджоникидзе фæллойнæгæнæг дзиллитæ еуадзугдæр ке имисунцæ нæ Райгурæн бæсти хуæздæр фуртти æма дзурд ке дæттунцæ, амæйфæстæмæ дæр никки разæнгарддæрæй ке тох кæндзæнæнцæ, цæмæй нæ адæми æхсæн фæдарæй-фæдардæр кæна Фидибæстæмæ уарзондзийнадæ æма уой сæрбæлтау архайунмæ цæттæдзийнадæ. Уой фæдбæл завод «Электроцинк»-и косгути номæй митинги радзурдта аци кустуати раззагдæр косæг æмбал Старосельцев.

– Республики интеллигенци устур кадæ кæнунцæ, Цæгат Кавкази советон хецæудзийнадæ исæвæрунбæл æ цард ка равардта, еци бæгъатæртæн, – дзурдта Цæгат Иристони педагогон институт директор æмбал Кустов.

– Мах, хестæр фæлтæр нæхуæдтæ фæууидтан Коммунистон партий, цитгин В.И. Ленини разамундæй советон адæм граждайнаг тугъди рæстæги фæсарæйнаг интервентти æма медбæстон контрреволюций нихмæ куд æхсаргинæй тох кодтонцæ, уой, – загъта граждайнаг тугъди архайæг, персоналон пенсиесæг æмбал Худæлти Т.

– Граждайнаг тугъди рæстæги нæ социалистон райгурæн бæсти сæрбæлтау уорсгвардионти къохæй ка фæмард æй, уони кæдзос нæмттæ абони имисунцæ нæ республики фæскомцæ-десонтæ æма æнæцæдесон фæсæвæд, – загъта ФЕЛКЦ-и Цæгат Иристони обкоми секретарь æмбал Кучити Агубе.

... Митинг фæцæй. Оркестр цæгъдуй саударæн марш. Сахари кустуæтти, косæндæнтти, организацити коллективти номæй дæсгай венотæ æвæрд æрцудæнцæ граждайнаг тугъди бæгъатæрти циртбæл...

Ка 'й зонуй, кадæр уотæ дæр зæгъдзæнæй, гъома, уанæбæрæг ци 'рцудæй æма уотæ ци иситинг кодтан еци циртдзæвæн байгон кæнуни цау. Æма 'й фæдарæй нæ бон æй зæгъун, уотæ ка гъуди кæнуй, етæ æгириддæр раст ке нæ 'нцæ, уой. Уомæн æма цаутæ ку нæ гъуди кæнæн, ку нæ сæ имисæн, æма син сæ кой ку нæ кæнæн, уæд нæ зæрдити нин æфсарæ æма тухсундзийнадæ ка гъæуама хиц-хиц кæна, еци уедæгтæ хомухдзийнади хуæцгæнæз бахуæрдзæнæй, адæймаг адæми 'хсæн цæмæй фæдауй, еци ихæстæ æма лæгдзийнæдтæй нæхе уæгъдæ кæнæн.

Махмæ гæсгæ, аци цау Æнсувæрон цирти рази циртдзæвæн нивварди 65 анзæй бон дæр ести хузи æримисун æнгизтæй. Æндæр, æцæгæйдæр листæг миутæ фæдбæл дзармадзанти гæрæхтæ ку исаразæн... Абони депутатон мандаттæбæл фæххуæст уни фæдбæл топ-гæрæхтæ ка аразуй æма уой рæуæнтти Фидибæстæ уарзондзийнади туххæй «рæсугъд», уогæ ба сайæн дзубандитæ ка кæнуй, уонæн дæр æнгизтæй уоми сæхе ести хузи бавдесун... Уогæ, æцæг кæдзосзæрдæй Фидибæсти сæрбæлтау, æ цард ка равардта, уони рохс нæмттæ имисуни гъуддагæй куд идарддæр уонцæ, цæстфæлдахæн миутæй ка аразуй æ гъуддæгутæ, етæ – уотæ хуæздæр æма æнæ тæрегъæддæр уодзæнæй.

Мах, журналистти бон ци адтæй, еци цитгин хабар æримисунæн, уой ба кæдзосзæрдæй кæнæн æма мухур кæнæн аци æрмæг. Циртдзæвæн ке туххæй æвæрд æрцудæй, етæ ба рохсаг уæнтæ æма дзæнети рохсдæр бунати син уодæнцойнæдзийнадæ уæд...

Æрмæг бацæттæ кодта БАЛИКЪОТИ Тотраз.

ВЛАДИМИР ПУТИН: «НЕЗАМЕДЛИТЕЛЬНО РЕАГИРОВАТЬ НА ВСЕ ФАКТЫ НАРУШЕНИЙ!..»

Президент РФ Владимир Путин обсудил с постоянными членами Совбеза частичную мобилизацию и поручил незамедлительно реагировать на все нарушения, исправлять допущенные ошибки.

Главные заявления главы государства публикует «Российская газета».

– Мобилизации подлежат граждане в запасе с востребованными специальными и опытом.

– Мобилизованные должны обязательно проходить дополнительную подготовку. – Нужно разобраться со случаями, когда врачей вместо госпиталей призывают на службу в мотострелки,

когда добровольцев без повестки заворачивают обратно, но мобилизуют тех, кого не должны.

– Надо без суеты разбираться в каждом случае по неправомерной мобилизации и возвращать людей домой. Это касается тех, которым полагается отсрочка: многодетные отцы, люди с хроническими заболеваниями, люди, вышедшие из призывного возраста.

– Путин поручил генеральному прокурору России Игорю Краснову незамедлительно реагировать на все факты нарушений в ходе объявленной частичной мобилизации.

ПРИКАЗЫ ОБ УВОЛЬНЕНИИ ОТМЕНЯТ

Ольга ИГНАТОВА

Если сотрудник был мобилизован, но работодатель издал приказ о его увольнении, то такой приказ должен быть отменен, сообщила на брифинге в правительстве РФ первый замглавы Минтруда Ольга Баталина.

«Если приказ об увольнении был после 21 сентября, то этот приказ работодателя будет отменен. Взамен работодателю необходимо издать приказ о приостановлении трудового договора», – уточнила Баталина. И эти правила, по ее словам, распространяются на всех работодателей.

Рабочие места сохраняются как и для мобилизованных граждан, так и для добровольцев. Это касается сотрудников, работающих по бессрочному трудовому договору, а также тех, с кем заключен срочный договор, кто находится на испытательном сроке, трудится по служебным контрактам и на госслужбе.

Баталина напомнила, что для приостановки трудового договора нужно предоставить работодателю повестку.

В трудовой стаж будет засчитан весь период приостановки договора. При этом на место человека, который попал под частичную мобилизацию, работодатель может взять временного работника по срочному договору, но только до момента возвращения постоянного сотрудника.

Ольга Баталина также сообщила, что уже в ближайшее время Совет Федерации рассмотрит принятые Госдумой поправки в Трудовой кодекс, предоставляющие гарантии для членов семей мобилизованных граждан. Так, если в семье воспитываются дети до 14 лет, второго родителя без его согласия не могут привлекать к

ночной, сверхурочной работе, в выходные и праздничные дни или отправлять в командировку. Родители детей до 18 лет получают преимущественное право сохранить должность, если работодатель планирует сокращение.

После демобилизации граждане могут получить статус ветерана боевых действий. Соответствующие изменения, по словам Баталиной, уже внесены в закон о ветеранах. Этот статус дает ряд гарантий. Например, ветераны боевых действий получают ежемесячную денежную выплату, льготы на лекарства и санаторно-курортное лечение, им предоставляется бесплатный проезд на пригородном железнодорожном транспорте, а также на междугороднем транспорте к месту лечения и обратно. Они также будут получать повышенную пенсию, льготы по оплате жилого помещения и взносам на капитальный ремонт.

Если на момент мобилизации гражданин уже имеет статус ветерана боевых действий, то он продолжит получать назначенные выплаты и во время прохождения службы.

ПОСЛУЖАТ НА ГРАЖДАНКЕ

Иван ПЕТРОВ

В Минобороны РФ расширили список категорий россиян, которых точно не станут привлекать в ходе частичной мобилизации

В Министерстве обороны России расширили список категорий россиян, которых точно не станут привлекать в ходе объявленной в стране с 21 сентября частичной мобилизации. Ранее в этом списке были только работники предприятий оборонно-промышленного комплекса. Теперь туда добавлены специалисты IT-сферы, финансов и системообразующих организаций в сфере информации и связи.

Как сообщили в пятницу в военном ведомстве, решение связано с необходимостью «обеспечения работы отдельных высокотехнологических отраслей, а также финансовой системы страны». В связи с этим на военную службу в рамках частичной мобилизации не будут привлечены граждане с высшим образованием по таким специальностям:

- сотрудники аккредитованных организаций, осуществляющих деятельность в области информационных технологий, а также задействованные в разработке, развитии, внедрении, сопровождении и эксплуатации решений в области информтехнологий и обеспечении функционирования информационной инфраструктуры;
- работники российских операторов связи, задействованные в обеспечении устойчивости, безопасности и целостности функционирования сооружений связи, центров обработки данных, а также средств и линий связи;
- сотрудники системообразующих организаций в сфере информации и связи.

А также их взаимозависимые лица, являющиеся учредителем и (или) редакцией и (или) издателем зарегистрированного СМИ и (или) вещателем телеканала, радиоканала и задействованных в производстве и (или) распространении продукции СМИ;

- работники организаций, обеспечивающих стабильность национальной платежной системы и инфраструктуры финансового рынка. А также сотрудники компаний, занимающихся управлением банковской ликвидностью, наличным денежным обращением.

Отмечается, что основанием для освобождения от призыва станут списки, представляемые руководителями организаций-работодателей в Генштаб Вооруженных сил РФ «по установленной форме».

В Минобороны также обратили внимание, что на фоне новостей о мобилизации

в соцсетях, особенно в telegram-каналах, появилось огромное количество мошенников. Отмечается, что все чат-боты для проверки списков мобилизации не имеют никакого отношения к Минобороны России.

В telegram-каналах с названиями, вроде «Повестки: Москва», «Где вручают повестки», публикуется недостоверная информация. Повестки вручают только лично в руки либо направляют «Почтой России» по адресу регистрации.

Вузы и колледжи

Отсрочку от частичной мобилизации получили и студенты.

Президент подписал указ, по которому студенты вузов и колледжей получают отсрочку от призыва в рамках частичной мобилизации.

Под действие указа попадают:

- студенты очной и очно-заочной форм обучения, которые учатся в первый раз;
- студенты организаций среднего профобразования, также получающие образование впервые.

В указе речь идет только о студентах государственных вузов и колледжей, которые учатся по программам, имеющим государственную аккредитацию. При этом, как поясняют на сайте объясняем.рф., не имеет значения, учится человек на бюджетном отделении или на платном.

Также сохраняют отсрочку от частичной мобилизации те студенты, которые, пройдя военную кафедру, после бакалавриата поступают в магистратуру. При поступлении после бакалавриата на специалитет они этого права лишаются.

А вот что касается частных вузов, многие из которых тоже работают по программам с госаккредитацией, то в Минобрнауки России уточнили: студенты могут быть призваны. Но сейчас ведомство ведет по этому вопросу консультацию.

Для тех, кто хочет узнать всю интересующую информацию о частичной мобилизации и получить психологическую поддержку, Минобрнауки открыло горячую линию. Эксперты отвечают на вопросы круглосуточно по телефону: 8 (800) 222-55-71.

Кстати, они уже прояснили еще один момент: аспиранты и ординаторы госвузов тоже имеют отсрочку от призыва.

Подготовила Мария АГРАНОВИЧ

из обращения к гражданам России и жителям Донецкой и Луганской народных республик, Херсонской и Запорожской областей, прозвучавшие 21 сентября, не оставили равнодушных среди россиян. «Мы в свое время давали присягу, что Родину надо защищать. Людям нужна наша помощь, а мы своих в беде не бросаем!» – сказал сержант запаса Илья Сергеев.

ДИГОРАЕ

№37. 2022 анз.

30 сентябрь – рухәни мәйәе

7

«СОЛДАТЫ И ОФИЦЕРЫ ОБЕСПЕЧИВАЮТ БЕЗОПАСНОСТЬ НАШЕЙ СТРАНЫ И ДОЛЖНЫ БЫТЬ УВЕРЕНЫ – О НИХ ПОЗАБОТЯТСЯ!..»

Татьяна ЗАМАХИНА

Госдума на пленарном заседании во вторник единогласно одобрила целый ряд инициатив о предоставлении трудовых и финансовых гарантий гражданам, которые были призваны на военную службу в рамках частичной мобилизации. Это гарантии прежнего рабочего места, кредитные каникулы и освобождение от штрафов по услугам ЖКХ.

– Солдаты и офицеры обеспечивают безопасность нашей страны и должны быть уверены – о них позаботятся, – заявил спикер Госдумы Вячеслав Володин. Поправки в Трудовой кодекс об обеспечении трудовых прав мобилизованных работников прошли сразу второе и третье чтения. Этот закон также касается добровольцев, уточнил Володин. За такими гражданами, по его словам, сохраняется рабочее место, должность, социально-трудовые гарантии на весь период военной службы. По словам спикера, период приостановления действия трудового договора будет засчитан в трудовой стаж. «А если у мобилизованного гражданина есть дети до 14 лет, членам его семьи будут также установлены гарантии, – продолжил Володин. – Работодатель не сможет без письменного согласия привлекать их к сверхурочным, ночным работам, к командировкам, к работе в выходные и праздничные дни». Новые положения распространяются на правоотношения, возникшие с 21 сентября.

Как добавил глава Комитета Госдумы по труду, социальной политике и делам ветеранов Ярослав Нилов, трудовой договор будет приостанавливаться до момента окончания военной службы. А после возвращения домой участники СВО в течение трех месяцев смогут вернуться к своим прежним должностям

обязанностям. Работодатель при этом имеет право взять на данную должность другого сотрудника до возвращения прежнего работника со службы.

При этом те граждане, кто заключил контракты о прохождении военной службы в период с 24 февраля по 21 сентя-

бря 2022 года и с кем были расторгнуты трудовые договоры, получат преимущественное право трудоустройства на работу по ранее занимаемой должности у работодателя.

бря 2022 года и с кем были расторгнуты трудовые договоры, получат преимущественное право трудоустройства на работу по ранее занимаемой должности у работодателя.

Статус закона на заседании приобрел и еще один оперативно подготовленный проект – об отмене для семей мобилизованных граждан штрафов за неоплату жилищно-коммунальных услуг. Как уточнил один из авторов, первый зампред Комитета ГД по строительству и ЖКХ Павел Качкаев, решения об освобождении от штрафов будут прини-

бы и вовсе освобождать таких граждан от платы за услуги ЖКХ и за капремонт. «Данное предложение нами рассматривалось, оно нуждается в дополнительной проработке», – отметил Качкаев. Вячеслав Володин поручил профильному комитету проработать этот вопрос с правительством.

И, наконец, мобилизованные граждане и лица, находящиеся на их иждивении, смогут оформить кредитные каникулы. Предусмотрено также полное прекращение обязательств по кредитам в случае гибели военнослужащего. За-

конопроект об этом пока прошел первое чтение, но уже на сегодняшнем заседании он, как ожидается, преодолеет остальные два.

Согласно инициативе кредитные каникулы будут положены как призванным по мобилизации, так и по контракту, а также лицам, которые находятся у них на иждивении (это инвалиды первой и второй группы и лица, находящиеся на попечении военнослужащего). Такие граждане вправе не позднее 31 декабря 2023 года обратиться к кредитору с требованием об отсрочке или уменьшении суммы платежей на срок военной службы. Члены семьи мобилизованных заемщиков также смогут обратиться с аналогичной просьбой.

Мобилизованных и их семьи освободят от пеней за просрочки платежей за услуги ЖКХ

Документ закрепляет за кредитором обязанность рассмотреть требование заемщика в срок не более пяти дней. Если он не предоставит заемщику ответ в течение десяти дней, льготный период предложено вводить автоматически со дня направления требования или с даты, указанной в нем. Глава думского Комитета по финансам Анатолий Аксаков уточнил, что кредиты мобилизованных граждан, погибших в ходе СВО, будут компенсированы в полном объеме (ранее предполагалось, что могут быть установлены лимиты). При этом списание кредитов будет происходить не за счет государства, а за счет кредитных организаций. Эту информацию подтвердил еще один участник заседания, заместитель министра финансов Алексей Моисеев. Ко второму чтению профильный комитет предлагает доработать проект – в частности, уточнить, что списание кредитов коснется и получивших первую группу инвалидности.

ШТРАФ ЗА НЕЯВКУ

Иван ПЕТРОВ

Подписан закон об ужесточении уголовной ответственности за преступления, совершенные в период военного времени и мобилизации. Согласно ему, периоды «мобилизации или военного положения, военного времени либо вооруженного конфликта или ведения боевых действий» станут отягчающими обстоятельствами при совершении некоторых преступлений.

Вводится или ужесточается уголовная ответственность за дезертирство, мародерство, добровольную сдачу в плен, слушание приказа командира, неявку на призывной пункт или военные сборы, а также за уничтожение оружия и техники.

Так, УК дополняется статьей об ответственности до 15 лет лишения свободы за мародерство в вышеуказанные периоды. Максимальный срок – от 8 до 15 лет – могут получить мародеры, действовавшие группой, угрожавшие убийством или причинением тяжкого вреда здоровью потер-

певшему, и отобравшие более 250 тысяч рублей (эквивалент имущества на указанную сумму). Обычные мародеры, похитившие, допустим, имущество у убитого или раненого, могут получить до 6 лет колонии.

Впервые в Уголовный кодекс вводится наказание за добровольную сдачу в плен. Речь идет только о тех, кто решит сдать по трусости. То есть не планируя изначально сотрудничать с противником, для этих предусмотрена другая статья УК – «госизмена». Добровольная же сдача в плен при отсутствии признаков госизмены будет караться лишением свободы на срок от трех до десяти лет. При этом военнослужащий, впервые совершивший такое преступление, может быть освобожден от уголовной ответственности, если «принял меры для своего освобождения, вернулся в часть или к месту службы и не совершил во время пребывания в плену других преступлений».

Ужесточается ответственность и для дезертиров. Самовольное оставление части или

места службы, а равно неявка в срок без уважительных причин на службу продолжительностью свыше месяца, совершенные призывником или контрактником, наказываются лишением свободы на срок от пяти до десяти лет.

Вводится уголовная ответственность для военнослужащих запаса и резервистов. Тут стоит пояснить, поскольку многие путают, считая, что впрямь у нас разрешили возбуждать дела за неявку в военкомат по повестке. Это не так. Речь идет о тех мобилизованных гражданах, которые уже прошли медкомиссию и другие положенные процедуры и были приписаны к конкретной части. И вот если такой призывник вдруг без уважительной причины не явится к месту сбора, против него смогут возбудить уголовное дело. За неявку же по повестке в военкомат у нас по-прежнему остается административная ответственность. «Ответственность за неявку в военкомат предусматривает статья 21.5 КоАП «Неисполнение гражданами обязанностей по воинскому учету». Наказание – штраф в размере от 500 до 3 тысяч рублей. Уголовного наказания за неявку по повестке нет», – пояснили военные.

СУПРУГИ МОБИЛИЗОВАННЫХ ПОЛУЧАТ СОЦГАРАНТИИ

Ольга ИГНАТОВА

Жены и мужья мобилизованных граждан могут получить дополнительные трудовые льготы. Минтруд разработал документы, которые рассматривает правительство, заявил министр Антон Котляков.

Если в семье один родитель мобилизован и есть дети до 14 лет, второго родителя нельзя будет привлекать к сверхурочной работе, к работе в выходные и праздничные дни или направлять в командировку.

При мобилизации одного из родителей второго супруга не должны сокращать в его организации или на предприятии, даже если там производится сокращение персонала.

По действующим правилам за мобилизованным сотрудником сохраняется его рабочее место, а трудовой договор приостанавливается на время службы, напомнил Котляков. Отчисления в соцфонды за этого сотрудника работодателя также приостанавливают.

Тем временем

Мобилизованным гражданам вернут деньги за неиспользованные железнодорожные билеты, сообщили в компании «Российские железные дороги». Обратно получить деньги можно будет также за билеты в поезда дальнего следования за проезд в пригородных поездах. Обращаться нужно в железнодорожные кассы.

Подготовила Ирина ЖАНДАРОВА

Данная подборка составлена из опубликованных в «Российской газете» материалов.

Великая битва под Москвой против немецко-фашистских захватчиков началась 30 сентября 1941 года и победоносно завершилась 20 апреля 1942 года.

ХЪАНТЕМУРТИ МАЗУХЪИ ТАУРÆХЪ

Гезе (Гурдзи – ред.) æма Дигорæ кæрæдзæбæл тохуни унаффæ искодтонцæ. Мазухъ исунаффæ кодта Геземæ фæццæуымæ, сæ тасхитæ базонунмæ. Фæццудæй æма Къæйин æфцæгбæл исæййафта еу цауæйнон Гокъийи фурт Ахалбедай. Сæ дууæ дæр кæсæнцæ-ститæй кастæнцæ кæрæдзей бæстæмæ тасхæгæнæг. Мазухъ-æлдæр уæд ад-тæй уосæ хонунбæл Кæсæгæй. Ку 'рка-стæй, гурдзиагæн æ арæст устур ке ад-тæй, уомæ, уæд æ зæрди æрæфтудæй фиццаг уосæ æрхонун бал. Мазухъ-æлдæр раздахидæй фæстæмæ. Уæллагкой-маг Хъайи-фурт Гегки æрдхуард адтæй Мазухъæн. Уомæ ниффæдзæхста Мазухъ-æлдæр: «Фæццæуым æз Кæсæгмæ уосæ хонунмæ, фал нæбæл сау Гезе то-хунмæ гъавунцæ, бадарæ де 'нгæс æгас Дигорæмæ!»

Сау Гезе æцæг исунаффæ кодтонцæ Дигорæй фонтæ фæккæнун. Рандæй Мазухъ-æлдæр дæр Кæсæгмæ уосæ хонун-мæ. Дæс æма инсæй бонемæ фæстæмæ раздахтæй æд киндзхонтæ. Хъайи-фурт Гегки фæуидта æ фунæй, Гезей син тухæ кæнунмæ куд гъавта, уой.

Уомæ гæсгæ рацудæй Донифарси Гагуатæбæл. Радзурдта син Гезей хабар æма загъта:

– Нæ цуппар дзиллæбæл нин сау Гезе тохун унаффæ кæнунцæ: нæ ра-мæлун хуæздæр æй етæ батухæ кæнунæ бæсти.

Загътонцæ ин:

– Мах хабарæн неци зонæн, фал нæ дæ фæсте кумæ хонай, уордæмæ ба цæуæн.

Е дæр син загъта:

– Æз нæ хонун æгас адæми, фал хонун топгитæ æма кæрдгитæ, уæд-та къахидарæсæй рæвдзæ ка уа, уони. Исæудзæнæн нур Дигорæбæл Гæли-атмæ; не 'сæмбæлæн ба фæууæд Мад-засги. Уоми ба кæндзинан фæндæ 'ма фæнди сæртæ.

Дуккаг бон изæррохсæй æхуæдæг Мадзасги æринцадæй. Топпи хуасæ имæ адтæй хурдзини дзæг, адтæй имæ топп сæдæ уагд фатей хæццæ, – дууæ æркæй æма бæрзæ лæдзæг. Уорди-ги фегъосун кодта Стур Дигори хуарз адæмтæн. Хонгутæ рарвиста фицца-гидæр Хъарабугъатæмæ, фал сæбæл уæдта исидæудтæй æма загъта:

– Ниууадзун сæ гъæу Хъарабугъа-ти, уой туххæй æма цъуххæссæг æнцæ, æфсæдти ба цъух хæссун нæ бæззуй. Бадзоретæ Къулитæмæ, фал сæ ни-ууадзун гъæу, уой туххæй æма исон Тахонтæмæ хуæрнæг ес, етæ ба губун-гин æнцæ æма æфсæдти дæр нæ ра-цæудзæнæнцæ, бæзгæ дæр не 'скæнд-зæнæнцæ. Ниууагъта Куцугти дæр, уой туххæй æма зундæй тæнæг æнцæ, не 'сбæздзæнæнцæ. Таймазти дæр нæ бауагъта, уой туххæй æма хæресон га-лау лæхлæбæз æнцæ æма рæвдзæ нæ уодзæнæнцæ, дзæндæл æнцæ æма нæ бæззунцæ.

Уæдмæ рацудæнцæ Дигорæй Ба-сулукътæ, Гæлиатæй Абисалтæ, Дони-фарсæй ба Гагуатæ дууæсæдæ бæхги-немæй.

Загъта син Хъайи-фурт:

– Фæрссæг адæм ку нæ уонцæ, уæд нæ гъуддаг нæ рацæудзæнæй, уой тух-хæй æма лæги фæдбæл уод дæр етæ фесафдзæнæнцæ. Бадзорун гъæу Тæ-тонтæмæ.

Тæтонтæ дæр рацудæнцæ. Уæд син загъта Хъайи-фурт:

– Нæ гъуддаг нæ рацæудзæнæй, Хъантемурти Мазухъ нæ хæццæ ку нæ уа, уæд, фал ами нæ 'й, уой ин нæ зонун.

Хæмицати Мисост ин загъта:

– Æз æй æзинæ Стур Дигори хорба-дæнти бæхбæл гъазгæ фæууидтон.

Уой ку фегъуста, уæд загъта Хæми-цай-фуртæн:

– Фæккæстæр уо æма мæ бæ-сти фæццо Мазухъ-æлдæрмæ æма ин зæгъæ: «Гезе нин тухæ кæнунцæ æма мæнæ æрæмбурд ан Мадзасгæмæ: кæд нæ нимайис, уæд нæмæ иссо!»

Нæ син æрбацудæй, фал син загъта:

– Афæй балци адтæн æма уин исон-мæ ести исунаффæ кæндзæнæн.

Хъайи-фурт имæ уæд æхуæдæг æр-бацудæй æма имæ æртæ хатти бадзурд-та æ номæй, фал имæ е неци радзурдта.

Æ фидæ Туали уой ку фегъуста, уæд загъта:

– Ци 'й е? Æ уоси хæццæ а дуйне-бæл дæр ку некæдбал ниххустæй æма æнарæкæсгæ ку фæцæй! Æз зæронд къуру лæг ку дæн æма 'й æз ку игъосун, уæд е ба куд не 'гъосуй?

Мазухъ-æлдæр уой ку фегъуста, уæд радзурдта:

– Хуцау дин ма бакомæд, мæ фид-хуæрæг адтæ æма мин æй хуæрис нур дæр! Бахезæ мæ минкий!

– Ку нæ дæ бахезон, уæд хуæздæр бæргæ 'й, уой æнгъæл ди ку некæд ад-тæн!

Æ уосæн райарфæ кодта æма ин загъта:

– Хуæрзбон фæууо! Цийнæй нæ Ху-цау исæмбæлун кæнæд, фал æнгъæл нæ дæн. Уоси фарсмæ бадун махмæ ходуйнаг æй. Кæсæги æгъдау ба хуарз нæ зонун. Ку дæ фæндæуа, уæд ами лæууæ, кенæ ба ку цæуай, уæддæр дæ барæ ес.

Зæронд Туали рахаста æ фуртæн æ тохæн дзаумæуттæ æма ин загъта:

– Куд нæ цæуис, мардзæ, ду ба уæ-хæн адæми хæццæ?

Рацудæнцæ Хъайи-фурт æма Ма-зухъ-æлдæр. Æрбацудæнцæ Мадзасгæ-мæ адæми цормæ, æхсæвæй-бонмæ сæ фæййахур кодтонцæ цæунбæл: ис-рæвдзæ кæнун кодтонцæ син сæ тохæн дзаумæуттæ. Сæумæ ранæхстæр æнцæ æма бахизтæнцæ Къæйин æфцæгбæл. Ку сæбæл баизæр æй, уæд еу рауæн æрбунат кодтонцæ æма исарт кодтон-цæ.

Гезейаг Туаней фурт еу æмбали хæццæ цауæни адтæй æма Дигори арти рохс фæуидта, балæдæрдтæй сæ æма загъта е 'мбæлæн:

– Атæ мах æфсæдтæ 'нцæ! Рæвдзæ нæ ан, æма син фонтæ уодзæнæнцæ нæ адæм! Зин рауæн нæ иссирдтонцæ.

Багузтæй гезейаг æхсæвигон æф-сæдтæмæ æма бафæсмардта арти рох-смæ Хъайи-фурт æма Мазухъ-æлдæри. Сæ уиндæй æ зæрдæ нирризтæй æма загъта е 'мбæлæн:

– Куд дæ фæндуй, саг дин рамарон æви тускъа?

Е ба загъта:

– Тускъа нард ку уа, уæддæр саг кад-гиндæр æй.

Уой фæсте гезейаг нигъгъавта Ма-зухъ-æлдæрмæ, фехста 'й æма фат æ реуи исæмбалдæй. Æваст мард фæцæй Мазухъ-æлдæр. Хъайи-фурт уотæ æ ни-мæт артбæх рамбарзта æма талинги ме-дæгæ бафснайун кодта мард.

Сæумæ ранæхстæр кæнун кодта е 'фсæдтæ æма сæ е 'знаги гъæубæл æрлæуун кодта, æхуæдæг ба бацудæй гæни дзæхæрамæ. Уордæмæ гезейаги мæсуг хæстæг адтæй, æма ин Хъайи-фурт æ къæразгæ еу æхст фæккодта; æфсæдтæ уой ку фегъустонцæ, уæд бангæл адтæнцæ, кæд Хъайи-фурти æхсунцæ, зæгъгæ, æма райдæдтонцæ мæсуг æхсун.

Гезейаг римæхст адтæй, фал топпи гъæрмæ рацудæй къæразæмæ æд топп æма исдзурдта Дигорæмæ:

– Дзæбæхæй рандæ уотæ, зæгъгæ, кенæ ба уин, Хуцауæй ард хуæрун, еу-нæг дæр уи нæбал фæццæудзæнæй æ хæдзарæмæ!

Уотæ ку исдзурдта, уæд æй Хъайи-фурт фæуидта къæразæмæ, фехста 'й, æма дууæ фати рауадæнцæ æ хорхи. Гезейаг мæсугæй ку рахуадтæй, уæд имæ Хъайи-фурт иссудæй, æ сæр ин æркодта æма 'й исхаста е 'мбæлттæмæ. Еци лæг ку рамардæй, уæд Дигорæн фенцондæр æй.

Бацудæнцæ гъæумæ æма фиццаг сæ мард хæссунмæ исрæвдзæ кодтон-цæ, уæдта гъæуæн сæ сæрæй финдæс кизги æма финдæс лæхъуæни ракод-тонцæ. Æрцудæнцæ фиццаг Гæлиат-бæл, уæдта Дигорæмæ Донифарсбæл, иссудæнцæ Стур Дигорæмæ. Хъанте-мурти Туали син сæ рацæунмæ кув ди хардз исаразта.

Аци таурæхъ ХÆМИЦАТИ Дзаххой радзубандийæй ниффинста БÆЗИТИ Геуæрги (Дзинагъай 1909 анзи, 24 июли). Æма 'й мухур кæнæн, æ рæстæги куд финст æрцудæй, уотемæй.

РАВДИСТ

ЭРМИТАЖИ БÆНТТÆ – ЦÆГАТ ИРИСТОНИ

Нæ республикæ Сæргълæууæг æма Хецауади хъæппæресæ фæрци Дзæуæгигъæуи фиццаг хатт арæст æрцудæнцæ номдзуд Эрмитажи бæнт-тæ. Аци ахсгигъæу иссæй, Аланибæл дзиуарæ бафтауни 1100 анзи Цæгат Иристони ци мадзæлттæй бæрæг кæ-нунцæ, уонæн сæ агъазиаудæртæй еу.

Эрмитаж нæмæ иссудæй ирд рох-ситауæн æма профессионалон про-грамми хæццæ: равдист «Реликвии Аланского царства», лекцитæ æма ре-ставрацион мастер-класстæ, киноте-атр «Эрмитаж VR» æма музейти кусты туххæй кинонивæ равдистонцæ.

Республикæ Цæгат Иристонмæ æрбацудæй Паддзахадон Эрмитажи генералон директор **Михаил Пиотров-ский**. Е Хетæгкати Къостай номбæл Паддзахадон университети бакастæй æргом лекци. Æ радзубандий загъта:

– Мах зæрдирайгæй аци анз игон кæнæн Эрмитажи бæнттæ Респу-бликæ Цæгат Иристони. Кавказ æй, хъæбæр ахсгигъæу бунат Эрмитажæн, хъæбæр æхцæуæн мин æй, Алани-бæл исаргъуди 1100 анземæ махæн нæ бон ке исудзæнæй равдесун æма радзорун, ци æй Эрмитаж, уой. Фегъ-осдзинайтæ айдагъ лекцитæ нæ, фал ма фендзинайтæ, Эрмитажи ци адæм косуй, уони, ке къохти æма зунди фæрци хæцæн дзаумæуттæ исунцæ, æмбал кæмæн нæййес, уæхæн музей-он экспонаттæ. Циртитæ æма истори-он зæрдæбæлдæрунæгтæ ка гъæуай кæнуй, уони хæццæ базонгæ уодзи-найтæ, – загъта Михаил Пиотровский.

Ахсгигъæу гъуддæгтæй еу ис-сæй равдист «Реликвии Аланского цар-ства. Из собрания Государственного Эрмитажа». Уой Михаил Пиотровский æма Дзæуæгигъæукаг æма Алайнаг **епископ Герасими** хæццæ бæбæрæг кæнгæй, нæ республикæ Хецауади Сæрдар **Дзанайти Барис** загъта:

– Нæ республикæ царди аци ха-бар æй хъæбæр ахсгигъæу – ауæхæн алæмæти равдист нæмæ байгон æй фиццаг хатт, уой дæр нæ адæми цар-дарæзти ахсгигъæуи фæдбæл – Ала-нибæл дзиуарæ бафтаунбæл 1100 анзи ке исæнхæст æй, уой кадæн. Мах Михаил Пиотровскийæн ба арфæ кæ-нæн, ке нæмæ иссудæй æма нæ ке зонгæ кæнуй Паддзахадон Эрмитажи алæмæттаг дзаумæутти хæццæ.

ЦÆГÆРАТИ Эльмирæ

Дигорæ

Газет исаразæг æма уадзæг:
РЦИ-Алани мухури æма дзиллон комму-
никации гъуддæгтæ фæдбæл Комитет.
362003, РЦИ-Алани, г. Дзæуæгигъæу,
Димитрови гъæунгæ, 2.

Республикон дзиллон æхсæнадон-политикон газет «Дигорæ».
Сæйраг редактор: САКЪИТИ Бариси фурт Эльбрус.

Редакций адрес: 362015 РЦИ-Алани,
г. Дзæуæгигъæу, Къостай номбæл
проспект, 11, 6-аг уæлладзуг.
Тел.: 25-22-56 (факс), 55-08-16; 25-93-00.
E-mail: gazeta-digora@inbox.ru.
Нæ газети сайт: http://gazeta-digora.ru.

Газет регистрационд æй бастдзийнади, хабархæссæг
технологитæ æма дзиллон коммуникации сфери Феде-
ралон служби Управлений РЦИ-Аланий. Рег. номер ПИ
№ТУ15-00141, 2017 анзи 14 апрели. Газет мухургонд
æрцудæй АБÆ «Рауагъдадæ «Хонсайраг регион»-и.
357600, г. Ессентуки, гъæунгæ Никольская, 5а.

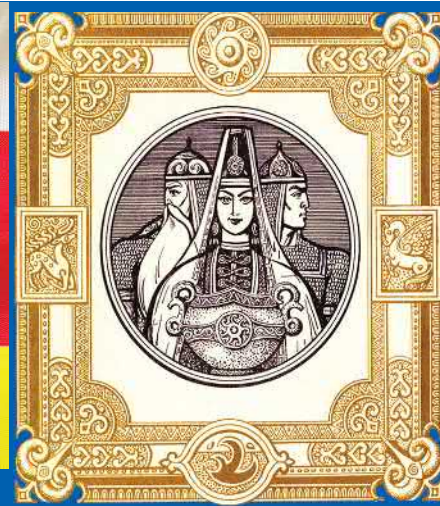
Газет цæуи къуæре еу хатт – геуæргибони.
Рафинсуни индекс: 73946.
Тираж 500. Заказ № 1971.
Мухурмæ гъæуама финст æрцæуа – 17.00; 29.09.2022.
Мухурмæ финст æрцудæй – 17.00; 29.09.2022.

Нæ газетæй ист æрмагæй пайда кæнун æнгъезуй, нæ редак-
ций аразийæй. Уæдта гъæуама бæрæггонд уа, нæ газетæй ист
ке æй, е.
Финстæгтæ, къохфинститæ, хуздæн рецензи нæ дæттæн,
уæдта сæ автортæмæ дæр фæстæмæ не 'рветæн.
Газети ци æрмагтæ рацæуа, уонæбæл бæрзондзийнадæ
хæссунцæ сæ автортæ.

Царди айдæнæ

Газет «ДИГОРИ» сæрмагонд уæлæфтауæн

№7, 30 сентябрь, 2022 анз. 0+

КАДЖАТИ Вадими конд хузæ «Паддзахи бæрæгбон Аланий».

Дзæуæгигъæуи Национ киунугæдони æрæгги байгон æй зундгонд хузæгæнæг Каджати Вадими нæуæгконд монументалон хуэти равдист. Æдеугурæй æнцæ æхсæз æма еугонд æнцæ еу номæй – «Аланий паддæхтæ». Æцæгæйдæр, æвдист си цæунцæ Аланий алли дзаманти фæтæгти сорæттæ – паддзахадæ Аланибæл Х æноси фиццаг цуппæрæймаг хайи рæстæг дзиуарæ бафтаугæй ба, Ос-Бæгъатæр, зæгъгæ, ке зонæн, еци паддзахи уæнгæ – е фæммард æй

XVI æноси райдайæни. Фæууинæн си ес Каджай-фурти раздæриккон хузæ «Паддзахи бæрæгбон Аланий», кæций абони мухур кæнæн мах дæр.

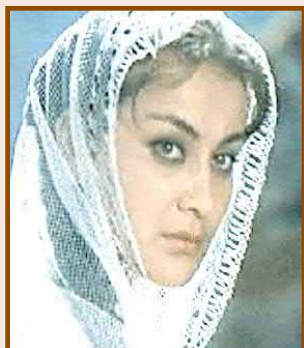
Равдист бæбæрæг кæнуй хъæбæр берæ адæм, сæ зæгъуйнæгтæ ниффинсунцæ сæрмагонд киунугæдони.

– Мæ бон фæдарæй æй уотæ баханхæ кæнун, æма Каджати Вадими равдист æй æцæг æскъуæлхтдзийнадæ, – зæгъуй нæ республикæ аййæвæдти æскъуæлхт архайæг Гæздæнти Зарæ.

– Е исаразта æма сæ равдесуни зæрдтæй нæмæ исласта дессаги агъазиау хуэтæ. Уонæми тæлмæнгонд æрцудæй алайнаг паддæхти тухгиндзийнадæ. Е хъæбæр вазуггин æма ахсгиаг куст æй. Æма æ исæнхæст кæнунмæ Вадим дессаги æнтæстгинæй исарæхстæй – бавдиста айдагъ æ бæрзонд профессионалон арæхстдзийнадæ нæ, фал ма недзаманти бундорон зонундзийнадæ. Æ кустити еугурæми дæр бæлвурдæй зиннуй нæ национ хуæдбундордзийнадæ.

НОМЕРДЕН

ДÆ УАРЗОН ДЗИЛЛИ ЗÆРДИТИ ЦÆРУЙ ДÆ РОКС НОМ, ТЕРЕЗÆ...

Искурдиадæгин артисткæ Хъантемурати Терезæ Махарбеги кизгæ театралон аййевади ниууагъта дессаги æрттевгæ фæд. Æ исфæлдистадон над кæд цубур рауадæй, уæддæр ибæл æнтæстгинæй рацудæй. Неци

ин æвгъау кодта, æ царди медес е адтæй. Æнæ уомæй куд цардайдæ, æхе куд æнкъардтайдæ, уой нæ зудта. Иссæй æ карнæ. Лæвардта ин æ еугур хъаурæ, æнкъарæнтæ, амонд, тундзундзийнадæ, цард, æ уоди монцтæ. Æма æ фудæбонæй минкый æ зæрдæ ку барохс уидæ, уæд æхе медæгæ уотæ бакæнидæ: «Мæ уод – дæ нивонд, аййевадæ!» Æма ин, æцæгæйдæр, нивондæн æрхаста æхе. Фал байзадæй ирон театрдзаути, исфæлдистадон интел-

лигенций зæрдити æ арæст фæлгонцти.

Гъулæггагæн, Хъантемурати Терезæ абони не 'хсæн нæбал æй, фал æ рохс ном ба уæддæр цæруй æ уарзон дзилли зæрдити. Дæсæймаг октябри, финдæс æма æртинсæй анзи æнхæст кæнуй æ райгурдбæл (1947-2002).

Æма 'й абони мах дæр имисæн газети фæрстæбæл... Æ цардвæндаг æма исфæлдистади туххæй æрмæгутæ кæсетæ 3, 6-7-æг фæрстæбæл.

26.08.2022 ВЫСТАВКА 25.09.2022

26.08.2022 ОТКРЫТИЕ 16.00

МАХАРБЕК ТУГАНОВ и БОРИС ГАЛАЕВ: СОДРУЖЕСТВО ГЕНИЕВ

К 80-ЛЕТИЮ ОПЕРЫ ГАЛАЕВА «НАРТЫ БАТРАДЗ»

ÆНОСОН – СÆ АЛÆМÆТТАГ ИСФÆЛДИСТАДÆ!

Хуцауи хуæрзеуæгдзийнади табедзæй ка фæххайгин уа æма уой фæрци æ уоди алæмæти искурдиади цæхæр ку иссоза, уæд ин уой нæ нидæн кæндзæнæнцæ рæстæгити цийфæнди дзæгъæлгæнæнти дæр – еци фæдауцæй еу фæлтæрæй иннемæ хъæртдзæнæй зæрдрохсæнæг æма рæствæндагæнæг фарнæй. Æма уотæ уодзæнæй æносæй-æносмæ.

Гъе уотæ сæ алæмæти искурдиади рохсæй рæвдаунцæ нæ адæми цалдæр фæлтæрæй зæрдитæ Цæгат Иристони адæмон хузæгæнæг Туйгъанти Сафари фурт Махарбег æма Иристони профессионалон музыкæ бундорæвæрæг Галати Александри фурт Барис.

Номдзуд скульптор СОСКЪИТИ Владимир æма равдист исаразæг, Галати Аслан-Гирейи номбæл Фонди разамонæг ГАГЛОЙТИ Лианæ.

ÆНОСОН – СÆ АЛÆМÆТТАГ ИСФÆЛДИСТАДÆ!

Сæ еуемæй иннæ искурдиадæгиндæр, сæ еуемæй иннæ æ адæмбæл æновуддæр æма ин берæ агъазиау хуæрзти бацæуæг. Æма сæ нæ дзиллæ дæр арфиагæй имисунцæ, кадæ син кæнунцæ. Уомæн еума æвдесæн иссæй, æрæги Цæгат Иристони хуæргæнгути равдистити зали сæрмагонд равдист «Туйгъанти Махарбег æма Галати Барис: алæмæти искурдиадæгинти æмхæларадæ» арæсттæ ке 'рцудæй, е дæр. Аци зæрдæмæдзæуæг æма æнæмæнгæнæгæуæг мадзал арæсттæ æрцудæй Цæгат æма Хонсар Иристони культури министрæдти, Галати Аслан-Гирейи номбæл культури Фонди, Цæгат Иристони хуæргæнгути æма композиторти Цæдестити, Дзæуæгигæуи администраций культури управлений æма ма æндæр культурон-рохсадон æхсæнæдти æмгустæдти фæрци.

Туйгъанти Махарбег æма Галати Барис дуемæй дæр революций размæ дæр æма уой фæстæ æнзти дæр уодуæлдайæй архайдтонцæ нæ адæми национ-культурон ирæсттæ. Æма е уотæ æнзон нæ адтæй, уомæн æма уæди рæстæгути, æвгъд æноси дæс æма инсæйæймаг æнзти нæ бæсти æхсæнæдон-политикон уавæртæ уойасæбæл хæлхъой адтæнцæ, æма сæ фудруни бастъал-

дæнцæ Иристони разæгъди лæгтæй, нæ зунди цирагъдартæй беретæ. Уой дæр кедæрти фудвæндæ æма фудцъухи азарæй. Туйгъанти Махарбег уæхæн дандунгæнгути знагдæй фæйервæзтæй, æвæдзи, уой фæрци дæр æма, æ райгурæн Иристони хонсар хаймæ ке рандæй – уой дæр Галати Бариси фæндæй, хæлæрттæ адтæнцæ. Хонсар Иристони уогæй, Махарбегæн æ исфæлдистадон-рохсадон архайд кодта никки æнтæстгиндæр æма агъазиаудæр. Цхинвали байгон кодта хуæргæнгути æма ахурдзаути конд кустити равдиститæ. Куд хуæргæнæг, уотæ фæлгонц кодта уæди рæстæги бунæттон рауагъдæдти киунугутæ дæр.

Галати Барис ба еци рæстæги ма Дзæуæгигæуи цардæй. Адтæй имæ æфсæддон æма профессионалон музыкæлон ахурадæ. Паддзахи æфсади æфсæддон ськолатæй уæлдай ма, революций фæстæ каст фæцæй Ленингради уæлдæр Централон паддзахадон музыкæлон техникум, уоми ин хуæрзаудæг иссæнцæ номдзуд музыканттæ æма ахургæнгутæ Петр

Рязанов, Дмитрий Шостакович, Христофор Кушнарев...

Уæди рæстæги фæткитæмæ гæсгæ аци ахургæнæдонти разæгдæр рауагъдонти равдистонцæ исфæлдистадон балций Иристони хуæнхон æма будуйраг гъæутæмæ. Еци къари хæццæ адтæй Галайфурт дæр, æма уотемæй æрæмбурд кодта нæ адæми музыкæлон фольклори гъæздуг æрмæг: тæнгин æма гъесин фæндурæй цæгъдтитæ, фидтæлтикон зартæ, кæмтти цæргутти цардиуагæ ба равдиста æхе ист къартæ æма æндæр уингæ æвдесæнтæй. Æ уæхæн рохсадон архайди фæрци абони уæнгæ нæмæ æрхъæрттæнцæ номдзуд фæндурдзæгдæг Мердентити Хъайсæни, Къорнати Бариси армдзæф, Плитити зæртæгæнæг ансамбли архайгути еумæйаг исфæлдистадон бунтæ, æндæр ахсгæг æрмæгутæ.

Æ еума хуæрздзийнадæ ба ма, ку зæгъæн, е адтæй, æма фудæнзти адзалай багъæуай кодта Туйгъанти Махарбегити уод. Галай-фурти фæндæй рандæй Цхинвалмæ, æма уоми дуемæй архайдтонцæ нæ национ культури ирæсттæ. Барис бундор æрæвардта кафт æма зари паддзахадон ансамблæн. Зундгонд кафæг Берæгъити Заурбегити хæццæ Хонсар Иристони хуæнхон æма будуйраг

гъæутти цæрæг кафагæ æма зарагæ фæсæвæди 'хсæнæй æрæмбурд кодтонцæ сæ искурдиадæгиндæрти æма етæ иссæнцæ аци исфæлдистадон ардзæсти фиццæг архайгути къуар. Уонæн Махарбег дæр ахид лæвардта консультатитæ. Музыкалон ськола байгон кодта Цхинвали, уæдта ма музыкæлон къуæрттæ бамбурд кодта ськолати, педагогон техникуми, цалдæр ирон гъæуеми. Исаразта æрхи æма адæмон музыкæлон инструментти оркестртæ, идарддæр æнтæстгинæй æнхæст кодта æртасæн архайд дæр.

Хетæгкати Къостай номбæл паддзахадон драмон театр уæди рæстæг æма Устур Фидибæстон тугъди кæронмæ ци спектаклтæ æвардта, уони музыкæлон æма аййевæдон æгъдауæй фæлгонц кодтонцæ Барис æма Махарбег. Сæ исфæлдистадон фæндитæ цæмæй царди рацудайуонцæ, уомæн син агъазгæнæг адтæнцæ, ардæмæ эвакуацигонд ка 'рцудæй, еци аййевæдон къуæрттæ: Цæгат Иристони ирон паддзахадон æма уруссæг драмон театри актæртæ, æнсувæрон республики паддзахадон ансамбль æма филармоний аййевæдон коллективтæ. Тугъди тæккæ уæззаудæр рæстæги, 1942 анзи, фæззиндтæй фиццæг профессионалон музыкæлон оперæ «Нарт Батраз». Либретто ин ниффинстонцæ зундгонд драматург Саулохти Мухтар æма Цæбити Залихан. Музыкалон æма æ архайгути уæледарæси фæлгонцæн ба дзуапп лæвардтонцæ Туйгъанти Махарбег æма Галати Барис. Театри оркестри музыкантти къуари адтæнцæ, рæстæгмæ Хонсар Иристони цæргæ кæмæн рауадæй, еци дæсни æма зундгонд аййевæдон архайгутæ Герц Цомык, Григорий Мадатов, Валентин Сухорук. Аци оперон спектакль уоййасæбæл цæмæдесæг иссæй, æма æностæмæ хаст æрцудæй советон аййевæди анзфинстмæ, уой туххæй бакæсæн ес Г.Бернардити арæсттæ дзурдуат «Оперити дзурдуат»-и, Театралон æма Советон энциклопедити, Б.Штейнпресси арæсттæ дзурдуати «XX æноси оперон премьеритæ» æма берæ æндæр рауæнти.

Оперон спектакли актæртæ æма артисттæ аййевæдауæрзугути размæ сæ исфæлдистадон фæллойнæ рахæссунæй сæ размæ устур ихæс ке æвардтонцæ, е бæрæг адтæй, Галай-фурти хæццæ ибæл сауæнгæ æмбесæхсæвти уæнгæ ке фæккосуонцæ, уомæй дæр. Туйгъанти Махарбег ма уой фæдбæл исаразта сауæнгæ лимæнæрдæ шæрж «Æх-

сæвгæйитти 12 сахаттæбæл Галайфурт рацæуи оркестрæй...» Сæйраг сорæттæ спектакли исаразтонцæ зундгонд актæртæ æма ансамбли зæртæгæнгутæ Мамити Дмитрий, Цхурбати Барис, Цæбити Нина æма Хъаирти Валоди. Æхсæз хатти 'й рахастонцæ аййевæдауæрзугути размæ, фæуидтонцæ 'й æма ин хуарз аргъ искодтонцæ Тифлиси театрдзаутæ дæр. Театри сценæбæл æй исæвæрунмæ æма ибæл æ актæртæ куд зæрдиагæй кустонцæ, уомæн æвдесæн адтæй е дæр, æма сæбæл æновудæй ауодудта Хонсар Иристони партий облæстон комитетти уæди разамонæг Цхурбати Валоди.

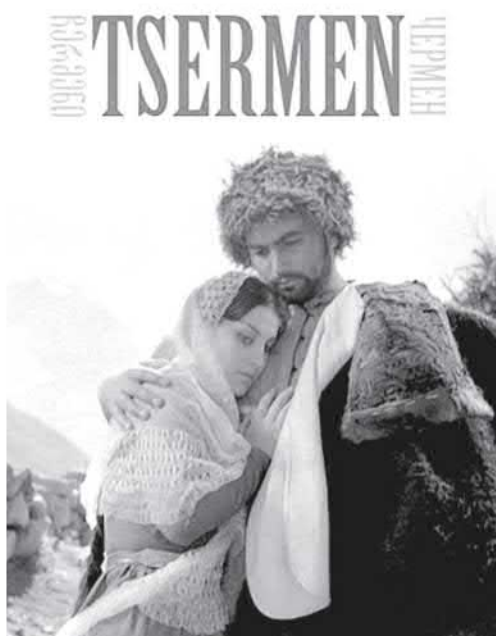
Оперæ «Нарти Батраз» еума агъазиау къæхдæф ракодта нæ национ аййевæдæ æма культури райрæзти бæрзæндтæмæ, æма еци размæцудити æнтæстдзийнади сæрбæлтау Галати Бариси æма Туйгъанти Махарбегити уодуæлдай хъиамæттæ цæйбæрцæбæл агъазиау æнцæ, уой еума хатт уæлдай ирддæрæй фæббæлвурд кодта мæнæ аци равдист «Туйгъанти Махарбег æма Галати Барис: алæмæти искурдиадæгинти æмхæларадæ» дæр. Ка 'й бæбæрæг кодта, етæ, айдагъ Махарбег æма Бариси цард æма исфæлдистадон архайди хæццæ нæ базонгæ 'нцæ, фал ма син равгæ фæцæй оперæ «Нарти Батраз»-æй ськуддзæгтæмæ, уæдта кинонæвæ «Фатимæ»-й Галати Барисити финст музыкæмæ байгъосунæн. Рацагъта сæ Паддзахадон филармоний камерон симфонион оркестри науæг къуар, æ разамонæг Махъоти Ацæмæз. Сæйраг æсламонæг ба адтæй Галати Бариси цæуæти цæуæти кæстæр Гæбæратити Ольгæ.

Равдист арæсттæ æрцудæй Галати Бариси мемориалон хæдзари æма Хонсар Иристони паддзахадон музейи фондти æрмæгутæй.

Равдист цудæй 25 августæй ба 27 сентябри уæнгæ. Цæйбæрцæбæл цæмæдесæг рауадæй, уомæн æвдесæн æнцæ, уой фæдбæл дзиллон хабархæссæг фæрæзнити ци аллихузон æрмæгутæ рацудæнцæ, етæ. Мах ба нæ радзубандий кæронбæттæни ма уой зæгъуйнаг ан, æма бæргæ хуарз уидæ оперæ «Нарти Батраз»-и хæццæ Иристони дзилли нурикон фæлтæрти базонгæ кæнунбæл зæрдиагæй ку байархайуонцæ нæ Паддзахадон филармоний оперон театри исфæлдистадон коллективтæ. Уомæй етæ исараздæнæнцæ хъæбæр арфиаг гъуддаг. Æма син е ке бантæсдæнæй, уобæл ба нæ зæрдæ дæрдзинан...

ГАСАНТИ Валерий

ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ архайдта берæ аййевадон кинонцети дæр. Уонæй еу – кинонцæ «Чермен».

ХУГАТИ Геор «Фидтæлти намус». **ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ** (Зæли), **САЛАМТИ Къола** (Гæбо) æма **Дзууати Анатоли** (Кудзæг).

Александр ОСТРОВСКИЙ «Арви гъæр». **ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ** (Катеринæ) æма **ГАПАЗТИ Земфирæ** (Варварæ). 1973 анз.

НÆ ДÆ ФЕРОНХ КÆНДЗИНАН, ТЕРЕЗÆ...

ЧЕРЧЕСТИ
Хъасболат

журналист,
финсæг

Алли уалдзæг берæ деденгутæ фæззиннуй нæ аййевади дзæхæрадон. Адæймаги цæстæ сæмæ нæ фæфсæдуй кæсунæй.

Фал уони 'хсæн уæддæр фæззиннуй еу уæхæн деденæг, кæци уæлдай æхцæуæндзийнадæ фæххæссуй зæрдæн. Е æхемæ хъæбæрдæр æркæсун кæнуй дзиллти.

Гъе, фал еци деденæгбæл еу рæстæг цæстæ ку нæбал æрхуæцуй, æ тæккæ деденæг калгæй ин сау мæлæт циргъ цæвæгæй æ рæсугъд зæнгæ ку фæккъуæруй, уæд адæймагмæ уотæ фæккæсуй, цума уой æ хæццæ фæххæссуй æрдзи еугур рæсугъдзийнадæ дæр. Еци деденæги хуæн нæмæ кастæй нæ уарзон актрисæ, Уæрæсей Федераций æскъуæлхт артисткæ Хъантемурати Терезæ дæр.

Устур искурдиадæн берæ цæрæнбæнттæ нæйис, зæгъгæ, фæззæгъунцæ. Е æваст бæрзонд арвбæл фæззиннуй æрттæвгæ стъалуй хуæн. Адæм æй уайтæккæ бафеппайунцæ. Уотæ сæмæ фæккæсуй, цума еци стъалу цæрæнбонтæмæ содздзæнæй нæ сæрмæ, æма имæ фулдæр хатт се 'ргом нæ раздахунцæ. Уæхæн стъалуйæн ба æ рохс адæм æцæгæй уæд банкъарунцæ, æма æваст æ зинг ку рахуссуй. Арв цийфæнди хъæбæр ку фæгъгæр кæнуй уæддæр, дан, деденæг ци бæласæ фæккалуй, уой нæ цæвуй, фæззæгъунцæ.

Уæд ду циуавæр æгъатир дæ, сау мæлæт, циуавæр?!

Æ адæмæн берæ хуарздзийнæдтæ аразунмæ ка фæббæллуй, уой зæрдæмæ дæ циргъ хъæма ахиддæр еци циргъæй цæмæн дарис?!. Гъо,

æгъатир мæлæт! Дæ къох куд нæ фæрристæй, нæ аййевадæуарзагæ дзиллитæ Ирон театри федауцæ ке худтонцæ, æ дæсни æма аййев гъазтмæ кæсунæй кæмæн нæ бафсастæнцæ, еци рæсугъд æма хуæрзонд силгоймаг, Терези æхсæдгæ зæрдæмæ дæ сау хъæмайæй ку нигъгавтай, уæд?.. Куд нæ ин фæттæрегъæд кодтай, куд нæ райевгъудæй аци хатт дæр бабæй дæ хъæмай циргъ фий еувæрсти?!

Хъантемурати Терезæн æ еугур цард дæр баст адтæй ирон аййевади хæццæ. Æрдзæ ин æнæвгъауæй балæвар кодта æрдзон рæсугъдзийнадæ, зæрдхæлардзийнадæ, егуремæй сæйрагдæр ба – искурдиадæ.

Терезæ е 'сфæлдистадон цард райдæдта финддæсанздзудæй. Хуæрзæригонæй бауарзта кафун, зарун. Музыкæ иссæй е 'хсæви фун, æ бони бæллæц. Скъолай ма ахур кодта, уотемæй иссæй Паддзахадон ансамбль «Алан»-и солисткæ.

Сценæбæл аци ансамбли артисттæ ку фæззинниунцæ, уæд адæм сæ цæстæ хъæбæрдæр æрæвæриунцæ Хъантемурати рæсугъд кизгæбæл. Исаразиуонцæ ин тухгин æрдзæф.

«Алан»-и кафгæй, Терези зæрдæ еудадзугдæр дзурдта Ирон театрма. Æма 1965 анзи исæнхæст æй æригон кизги бæллæц. Е ахур кæнунмæ бацудæй Луначарскийи номбæл ГИТИС-и ирон студимæ, æма уæдæй фæстæмæ æ цард исбаста Ирон театри хæццæ.

Уæдæй нурмæ Терезæ ци спектакльти рагъазта æма ци сорæттæ исаразта, уони нимæдзæ хъæбæр берæ 'й. Уой хæццæ уомæн алкæддæр æ барæ кодтонцæ силгоймаги тæккæ ахсгиагдæр рольтæ. Уомæн æ искурдиадæ рауадæй къабазгин. Æмхузон хъæбæр хуарз арæхстæй трагикон, комедион æма драмон рольти гъазунмæ.

Терезæ Ирон театри сценæбæл ци берæ фæлгонцтæ исаразта, уонæй адæми зæрдæмæ уæлдай хъæбæрдæр фæццудæнцæ: Фатимæ – Хетæгкати Къостай «Фатимæ»-йи; Катеринæ – Островскийи «Арви гъæр»-и; Нифс – Бритъиати Елбиздихъой «Амран»-и; Тмарæ – Плити Гриси «Сослан Цæразон»-и; Аминæт – Цопанати Хаджумари «Хабос æма Аминæт»-и; Би-

тарон – Гаглойти Владимири «Зæнхон хуцæуттæ»-йи; Машæ – Чехови «Æртæ хуæри»; Василисæ – Горькийи «Царди бун»; Зæли – Хугати Геор «Нæ фидтæлти намус»-и æма берæ æндæр рольти.

Берæ рæсугъд фæндитæ ма адтæй Хъантемурати Терезæмæ. Фал, гъуæлгæгæн, æ къохи нæбал бафтудæнцæ. Карнæ æгæр æгъатирæй равдиста æхе.

Е сувæллони хуæн хъæбæр цийнæ кодта, æ мæлæти хуæдразмæ нæ Ирон театри Цæгат Кавкази театрти дуккаг фестиваль «Сценæ æнæ арæнтæй» ке байгон æй, еци устур бæрæгбонбæл.

Еци фудæнхи изæр Терезæн абхазаг артисттæ балæвар кодтонцæ æхе хуæн рæсугъд деденгуй устур баст. Е еци деденгуй цийнæгæнгæй хаста æ нийерæг мадæ Æлборон Нинаен, фал трамвайæй куддæр рахизтæй, уотæ 'й, æнæнгæлти искъуæрдта хуæдтолгæ æма ибæл батар æй æ рохс дуйне. Терези уæззау зианбæл хъæбæр фæрристæнцæ Иристони дзиллитæ. Фал уæддæр абони æ хъæболи æверхъау хабар æ мадæ Нинаей зиндæр некæмæн адтæй.

Уæд ци æрмæг бацæттæ кодтон,

уоми уотæ финстон: «Гъема, фæдар фæллæууæ, нæ мади хай! Ду айдагъ Терези мадæ нæ дæ, фал дæ уарзон хъæболæ лæггадæ кæнунæй ци берæ дзиллитæн нæ бафсастæй, уонæй алке боц мадæ дæр дæ, æма дин етæ амæй фæстæмæ дæр фæдзæнæнцæ дæ кизги берæ лæггадтæ. Гъæддх фæллæууæ ду дæр, Терези еунæг бæдолæ, Аленæ. Дæ амонд иссирдтай æма дæбæл мæрдти 'рдигæй хуæрзаудæн кæнæд дæ зингхуст нийерæг мадæ...»

Нæ зонун, мæ загъд син уæд ести фæннидæндæр кодта сæ уодти устур рист...

... Инсæй анзи рацудæй, Терезæ не 'хсæн кæдæй нæбал æй... Нæбал æй не 'хсæн... Зæрди ауиндзæнтæ циргъ хъæмай хуæн ракардунцæ аци дзурдтæ. Иуæнгтæ ниррезунцæ. Зæрди ма берæ цидæртæ зæгъун бæргæ фæфæндуй, фал рохсаг зæгъунæй уæлдай лæги бон нецибал фæууй.

Хъантемурати Терезæ æгæрон уарзтæй уарзта æ раттæг Иристони, æфсес нæ зудта æ бæрзонд фæдар уод хуæнхти æма æ алæмæти æрдзи рæсугъд уиндæй, æма æ рамæлæти фæдбæл нæ хуæнхтæ сæ уорс сæртæбæл нерæнгæ дæр хæрдмæ нæма исхуæстæнцæ...

Лев ТОЛСТОЙ «Талингæдзийнади æлдæреуæгæдæ». **ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ** (Василисæ) æма **БЕККУЗАРТИ Орзетæ** (зæронд уосæ). 1985 анз.

КАДЖАТИ Вадими конд хузæ «Бæгъатæр æма е 'нсувæртæ».

ЦÆРУНЦÆ ÆМА ИРÆЗУНЦÆ ЕУМÆЙАГÆЙ!..

АДÆМОН ИСФÆЛДИСТАДÆ ÆМА АЙЙЕВ ЛИТЕРАТУРÆ – ХУÆРЗУАГОН ÆМДЗÆУИНТÆ

**ХЪАЗБЕГТИ
Хъазбег**
(1912-1966),
финсæг,
литературæртасæг

Ирон драматургий бундорæвæрæг Бритъиати Елбиздихъой исфæлдистадæ дæр баст æй ирон фольклори хæццæ. Елбиздихъо хуарз лæдæрдтæй адæмон исфæлдистади арф æнкъарæнтæ, дæсни аййевадон мадзæлттæ æма гъæздуг æвзаг.

Æ фиццæг драмон уадзимистæй еу адтæй «Маймули рухсаг» æгас цæуæд ирон театр». Курттати коми цæраг адæмæн сæ устурдæр бæрæгбонтæй еу адтæй Дзивгъиси дзыуари бон. Уæд еугур коми цæргутæ дæр æрæмбурд уиуонцæ сæ ковæндонæмæ æма уоми адтæнцæ æртæ боней дæргъи. Цæмæй æнкъард ма кодтайуонцæ, уой туххæй цалдæр адæймаги сæ кæрцитæ фæххатиуонцæ усхъуммæ, сæхецæй исаразиуонцæ маймулитæ æма алли ходæги миутæй игъæлдзæг кодтонцæ кувди адæми. Аци бæрæгбони æгъдаумæ гæсгæ финст æрцудæй Бритъиати Елбиздихъой еуактон пьесæ, æцæг Елбиздихъомæ маймули къуæттийæй нæ байзадæй, фал исдзурдта æма адæмæн балæдæрун кодта æ гъудитæ, фæдздзурдта сæмæ размæ, рохсмæ.

Елбиздихъо хуарз зудта Даредзанти эпос дæр æма кадæнгæ «Амыран æмæ цуанон»-мæ гæсгæ ниффинста е 'ртæактон трагеди «Амыран». Е æй Прометейи сорæт æма тох кодта фæллойнæгæнæг адæми цагъаргæнгутти ниммæ, хуцæуттæ æма арвнæрунгæнæги ниммæ, архайдта фæллойнæгæнæг цард исрохс æма исамондгун кæнунбæл.

Елбиздихъойæн е 'ннæ уадзимистæ дæр – «Цад» æма æндæртæ – баст æнцæ ирон адæмон исфæлдистади хæццæ.

Кæрон. Райдайæн уæлæфтауæн «Царди айданæ»-йи 5-6-аг рауагъдти (2022 анзи 29 июли, 27 август).

Иннæ ирон драматург Кочисати Розæ дæр æ уадзимисти исфæлдистадон æгъдауæй испайда кодта ирон адæми фольклорæй. Ес уæхæн ирон таурæхъ: Цардæй дууæ æрд-хуарди æма дууæ дæр уарзтонцæ еу кизги, фал æй сæ кæрæдзæмæн нæ гъæр кодтонцæ. Фæстагмæ кизгæ аразий дзуапн равæрдта сæ еуемæн. Уой иннæ ку базудта, уæд е 'мбали цауæни рахудта. Берæ фæззилдæнцæ тар гъæди, æхсæвæ фезонгутæ фæккодтонцæ, уæдта сæумæй, кизгæ кæмæн исарази 'й, е рафунаей æй, æма 'й иннæ топпæй багæрах кодта. Цæф ма ракастæй. Раст еци афони хори цæстæ дæр ферттивта, æма ма биц-цеуи бон бацæй еу загъд искæнун: «Хор ме 'вдесæн, зæнхæ мæ тогесæг!»

Кизгæ анз сау ку фæддæрдта, уæд æй ракурдта гадзирахаттæй рацæуæг къайæм-балæн. Фæстагмæ рабæрæг æй сосæгдзий-надæ æма уосæ æ лæги рамардта, райста æ уарзони тог.

Аци сюжет æвæрд æрцудæй Кочисати Рози драмон уадзимис «Хур ме 'вдесæн – зæхх мæ тугисæг»-и.

Ирон хуæдахур финсæг Гæдиати Секъа æ суæвлони бонтæй фæстæмæ дæр берæ уарзта аргъæуттæ, таурæхътæ, кадæнгитæ, æмбесæндтæ æма зартæмæ игъосун, æма æ зæрæдæбæл бадардта уони арф гъудитæ. Секъа ку исгъомбæл æй, фин-сун ку райдæдта, уæд æ радзурдтæн сæ сюжеттæ иста адæмон таурæхътæй (зæгъæн, «Азау», «Арагуи Ерыстау æлдар Нугзар», «Саударæг ус», «Куырттатаг гæды лæг» æмæ æндæртæ). Аци уадзимистæн адæмон таурæхъти хуæн, сæ сæйраг архайгутæ 'нцæ тухгин, нифсхаст æма цардбæллон, тох кæнунцæ фæстезад рагон æгъдæутти ниммæ, царди агорунцæ, рæстдзийнадæ æма уой сæрбæлтау тундзунцæ размæ.

Гæдиати Секъайæн æ басняти æма æ фулдæр æмдзæвгити сюжеттæ дæр ист æнцæ адæмон æмбесæндтæй. Ирон легендарон бæгъатæр Тлаттати Черменбæл адæм искодтонцæ тохи зар, æлдæртти ниммæ ке тох кодта, мæгур адæми сæрбæл ке дзурдта, уой туххæй.

Секъа еци зарбæл бакуста исфæлдистадон æгъдауæй æма си рауадæй арфгъудигин æма хуæрзайæв æмдзæвгæ. Аци æмдзæвгæ фæллойнæгæнæг адæми 'хсæн уайтæккæ фæххæлеу æй æма иссæй адæмон зари хуæн.

Секъа е 'сфæлдистади ирон фольклорон æрмæгæй айдагъ сюжетон æма тематикон æгъдауæй нæ пайда кодта, фал ма æвзаги гъæздугдзийнадæ æма аййевадон мадзæлттæй дæр, эпитеттæй, – барæнтæй, метафоритæй.

Гæдиати Цомахъ дæр рацудæй æ фиди надбæл. Адæмон таурæхътæмæ гæсгæ Цомахъ ниффинста æ драмæ «Ос-Бæгъатæр». Е æй æ зингæдæр уадзимистæй еу.

Драми сæйраг архайгутæ 'нцæ фæллойнæгæнæг адæми зундирахастбæл хуæцæг, тох кæнунцæ уони сæрбæл. Кæд Ос-Бæгъатæр паддзахи хузи æвдист цæуи, уæддæр æй адæмон бæгъатæр, æ еугур менеугутæмæ гæсгæ дæр. Фольклори хæццæ баст æнцæ Цомахъæн æ иннæ уадзимистæ дæр, зæгъæн, «Дыууæ дидинаджы», «Хæлуарæг æмæ мыдыбындз». Цомахъ æ финстити хъæбæр арæхстгинæй пайда кæнуй адæмон æмбесæндтæ æма æвзаги хуарæнтæй.

Зингæ дигорон поэт Малити Геуæргий исфæлдистадæ дæр æнгом баст æй адæмон исфæлдистади хæццæ. Æ хъауæргиндæр уадзимистæ сюжетон æгъдауæй ист æнцæ фольклорæй. Поэти кадæнгити сæйрагдæр

архайгутæмæ ес адæмон исфæлдистади бæгъатæрти пафос æма æскъуæлтхдзийнадæ, сæребарæдзийнадæбæл тохи гъуддаги. Уæхæн уадзимистæ æнцæ «Темур-Алсахъ», «Мæгур гъонгæси фурт Мæхæмæт», «Уæхатæги фурт», «Нарти симд», «Дзуле», «Дзандзирахъ».

Нæ адæми 'хсæн зундгонд æй «Дзандзирахи зар». Е уотæ райдайуй:

Ой, кæрдзинæй хъал æма донæй орс сау Къаматæ!

Ой, Дзандзирахи рæсугъд уин ци фæцæй?

Къаматæ Стъонамæ ку 'рамбурд унцæ, Оми унаффитæ кæнун ку байдайунцæ, Æдта ци уодзæнæй, æдта куд уод-зæнæй,

Дзандзирахи рæсугъд нин ци фæцæй?.. Малити Геуæргий кадæнгæ ба райдайуй уотæ:

Æрæмбурд æнцæ абони
Æвдæймаг сабат Къаматæ,
Ку æрбадунцæ тæрхони
Æд лæдзгута, æд хъæматæ...
Тумуæ бадзæнæ, хестæртæ
Даргъ хæссунцæ сæ унаффæ.
Сах истунцæ и кæстæртæ, -
Иъосунцæ æд гузæвæ.

Идарддæр зар æма кадæнгити сюжет арæст æнцæ æмхузон. Исбæлвурд æй, Хъамболати кæнгæ æнсувæр, Дзандзирахи къохбæлхуæцæг, Къундзай-фурт Артуд Хъамболатæн мæнгæттæ дзубандитæ ке фæккодта, цæмæй æ уоси рауагътайдæ æма 'й Артуд æхецæн æрхудтайдæ. Хъамболат уотæ нæ бакодта, фал Дзандзирахи рамардта æхсæвигон хъæмайæй æмæ 'й айнæгæй донмæ ниггæлста...

Берæ æмхузондзийнадæ ес Малити Геуæргий уруссаг æвзагбæл финст кадæнгæ «Нарти симд» æма нарти эпосæй «Батраз уосæ куд ракурдта», уони 'хсæн.

Нæ адæми фольклори хæццæ фæдæргæй баст æй Барæхъти Гиной исфæлдистадæ дæр. Гино хуарз зудта нæ адæми исфæлдистадæ: нарти, Даредзанти кадæнгитæ, аргъæуттæ, легендитæ, зартæ æма æмбесæндтæ. Уонæн финсæг е 'сфæлдистади пайда кодта сæ хуæздæр менеугутæй: кадæнгити сæйраг архайгити бæгъатæрдзийнадæ, сæ хъауæр тухгæнгити ниммæ, сæ бæллæцæ хуæздæр цардмæ. Æхе ахур кодта фольклори рæсугъд æвзаг-

бæл, пайда си кодта сюжетон æгъдауæй, иста си аййевадон мадзæлттæ, эпитеттæ, метафоритæ, барæнтæ.

Гинойæн æ хуæздæр уадзимистæ баст æнцæ ирон адæми фольклори хæццæ, зæгъæн, æ кадæнгитæ æма æмдзæвгитæ: «Азджерити Куыцыкк», «Уæлладжыры кадæг» (аци дууæ кадæнгити сюжетон æгъдауæй хæстæг æнцæ Нигери кадæнгæ «Æмзораты Æмзор æмæ Дзылаты рæсугъд»-мæ, «Чермен», радзурдтæ «Бæсты рæсугъд» æма «Тауче».

Тлатти Хох кæд берæ литературон бунтæ нæ ниуагъта, уæддæр бæрæг æй, е дæр адæмон исфæлдистади хæццæ баст ке адтæй, е. Ирон фольклори ес еу уæхæн таурæхъ: Цардæй денгизи билæбæл, фæдари, рæсугъд силгоймаг. Уомæ корунмæ цудæнцæ аллихузи адæм – афицæртæ, адвакаттæ, къупецтæ, инæлартæ, тæрхонилæгтæ. Фал некæмæ кумдта, алкæбæл дæр си æвæрдта фаутæ. Фæстагмæ имæ денгизи æрбанакæ кодта бæлæгъи хумæтæг лæг, цагъари ка адтæй æма æхе фæллойнæй ка цардæй, уæхæн. Айдагъдæр гъе уомæн загъта, комун дæмæ, зæгъгæ. Аци таурæхъмæ гæсгæ Тлатти Хох ниффинста радзурд «Кæмæ æнхæлмæ кастис нæртон рæсугъд».

Финсæг-революционер Багъæрати Созур æ сабийбонтæй фæстæмæ уарзта аргъæуттæ æма зартæмæ игъосун, æ зæрдæбæл бадардта адæмон æмбесæндтæ æма фæстагмæ сæ тæвæгæ фæззиндтæй е 'сфæлдистадæбæл.

Ес уæхæн адæмон таурæхъ. Узай хонхи бæрзондбæл цардæнцæ лæг æма уосæ. Лæг хундтæй Уаза (уомæ гæсгæ 'й хонунцæ Узай хонх дæр. Сæ мæсугæн æ бунат нур дæр ма бæрæг æй). Узайæн биццеу райгурдæй, æхуæдæг ба рамардæй. Биццеу ку рагъомбæл æй, уæд бауарзта Хори кизгæ Хорчески. Кизги фæдбæл зæлгæй, лæхъуæн фæстадæй бонвæрнон. Мадæ имæ сæдæ анзæй дæргъи æнгъæлмæ кастæй æма фæстагмæ æ фурзæрондæй æртхотуг фæстадæй. Аци таурæхъмæ гæсгæ Созур ниффинста е 'мдзæвгæ «Бонвæрнони мадæ».

Иннæ таурæхъ ба уæхæн æй: Нартæ исфæндæ кодтонцæ сæ лæгузти ниц-цæгъдун æма сæ хъæматæ циргъ кæнун райдæдтонцæ. Кæсунцæ æма дин Сирдон дæр æ кард циргъ кæнуй. Рафарстонцæ 'й, ци миуæ кæнис, зæгъгæ. Е тузмæгæй загъта: «Нæ лæгузти цæгъдæн!..» Уæд нæртон лæг бахудтæй æма загъта: «Мадта нæмæ дæуæй лæгъздæр нæйис, æма ма уæд ке цæгъдæн?»

Аци таурæхъмæ гæсгæ Созур ниффинста е 'мдзæвгæ «Нарти фæндæ». Гуйманмæ гæсгæ, финст æй е 'мдзæвгæ «Дууæ æртхуарди» дæр. Уомæй уæлдæй Созури æмдзæвгити ес берæ адæмон æмбесæндтæ: «Къуæтти, къуæтти къуæзæнæг, царди комбæл дæ зæнæг», «Куресбæл зинг фæц-цæфстæй. Къæлмæг ходуй æ гъæбесæй», «Хæфсау мæ хъур донæйдзаг»...

Ирон фольклорæн устур аргъ кодта искурдиадæгин советон поэт æма литературовед Нигер. Уомæн дæр æ суæвлони бонтæй фæстæмæ æ зæрди байзадæнцæ адæмон исфæлдистади бæгъатæрти сорæттæ, сюжеттæ, аййевадон мадзæлттæ æма æвзаги гъæздугдзийнадæ.

Нигер берæ æновуд фæллойнæ бакодта ирон фольклор æмбурд кæнун æма наукон æгъдауæй исæхур кæнунбæл. Берæ бакуста Нарти кадæнгитæ хецæн киунугæй рауадзунбæл.

«Зæнхи цъарæбæл цæрæг адæмтæмæ ес номдзуд эпостæ, – финста Нигер. – Уонæн ес еугурдуйнеуон ахедундзийнадæ. Уæхæнттæ 'нцæ уруссаг адæммæ – «Ныхас Игори полчы тыххæй», немучæгтæмæ – «Зарæг нибелунгтыл», французæгтæмæ – «Зарæг Роландыл», «Зарæг Гаеватыл», финнтæмæ – «Калевала», хъумухмæ – «Джангор», сомехмæ – «Давид Сосунци» æма æндæртæ. Уони æмрæнгъæ лæуунцæ Нарти кадæнгитæ дæр».

Ирон фольклор Нигери исфæлдистадæ-бæл дзæвгарæ фæббæрæг æй, хъæбæрдæр зиннуй æ кадæнгитæбæл: «Уæхæтæжы фырт чысыл Гуйман», «Бадилон симд», «Сатай-Хан», «Æмзораты чысыл Æмзор æма Дзылаты рæсугъд», «Дууæ сыхаджы æма дууæ зæрватыч-чы», «Æндæр Хъуыбады». Аци кадæнгитæн сæ сюжеттæ ист æнцæ ирон фольклорæй.

Нигери хæццæ Нарти кадæнгитæ систе-матизаци кæнунбæл, уонæн комментаритæ исаразун æма рауадзунбæл берæ бакуста зингæ финсæг æма науон косæг **Епхити Тæтæри** дæр. Еумæ адæмон аргъаумæ гæсгæ ниффинстонцæ науон комеди дæр «Æлдары фырттæ æма мæгуыр лæг», зæгъгæ.

Дæсни финсæг **Бегизати Чермени** ис-фæлдистадæбæл дæр фæззиндтæй адæмон таурæхъти тæвагæ. Е хъæбæрдæр бæрæг кæнуй сюжетон æгъдауæй дæр æма æвзаги гъæздугдзийнадæй дæр æ киунуги «Мæсгуы-тæ дзырынц». Аци киунуги иссердзинайтæ уад-зимистæ Кодзурти мугаги туххæй, Слонатæ æма Фæрниати, Уанели туххæй, зæнхити æма æндæр таурæхътæ, недзаманон зæронд мæ-сугтæ сæ зæрдæбæл ке дарунцæ, уæхæнттæ.

Уойбæрцæ таурæхътæ мæсугти номæй нæуæг доги фæсæвæдæн фæдздзурдта, цæстæй хуарз ка нæбал уидта, финсун ка нæ зудта, еци Баймат. Таурæхътæ ку фæцæнцæ, уæд син сæ ниффинсæг искодта ауæхæн кæрон: «Бадунцæ фæсæвæд, æнæдзоргæй, цæститæ еуæрдæмæ арæзтæй, цума рагон царди нивтæ сæ рази кинониæбæл истæй кæттабæл уайунцæ»... Æма æцæгæйдæр евгъуд царди уæззау нивтæ берæ агъаз кæнунцæ фæсæвæдæн нæ абони амондгун цард арфдæр æма хуæздæр балæдæрунæн...

Нæ адæмон зартæ берæ уарзта фин-сæг **Хъулати Созурухъо** дæр æма сæмæ æвналдта арæхстгай, исфæлдистадон æгъ-дауæй, гъæуай син кодта сæ гъæздуг æвзаг æма сæ дæсни композицион арæзт. Уомæн æвдесæн æнцæ, зартæмæ гæсгæ ци дууæ кадæнги ниффинста, етæ. Æркæсæн сæмæ: «Тотырадзы зарæг» (адæмон) райдайуй уотæ: Гъей, æма уæртæ хæхбæстæй

уу мæгуыр лæг,

Ой, зæронд лæг Берозты

Тотырадз рарасты.

Йæ сабиты йæ дзæкълуы ку нывæрдта,

Афтæмæй кустагур куы рацæуы,

уæдæ...

Хъулати Созурухъо ба æ уадзимиси уотæ финсуй:

Æгуыдзæг ком – Джимара, -

Гæмæх ысты йæ къултæ...

Мæгуыр хæххон зæронд лæг

Берозы-фырт Тотырадз

Йæ сабиты нывæрдта

Ыссæд хæссæн дзæкълуыты,

Йæ комбæсты фыд цардæй

Уæд цардагур фæцæуы...

Берæ бакуста нарти кадæнгитæ систе-матизаци кæнун æма уони хецæн киунугæй мухури рауадзунбæл финсæг **Бритъиати Созурухъо** дæр.

Советон фæскомцæдесон искурдиадæгин поэт **Хъамбердиати Мисост** дæр, æ фидæ Бимболат куд загъта, уотемæй, берæ уарзта

кадæнгитæ æма таурæхътæмæ игъосун æма е фæззиндтæй æ уадзимистæбæл дæр, зæгъ-æн, æ кадæнгæ «Дууæсæрон»-бæл.

Ирон советон драматург **Туати Дауити** исфæлдистадæ дæр бундоронæй баст æй ирон адæми фольклори хæццæ. Уордигæй ист æнцæ сюжетон æгъдауæй æ пьеситæ: «Хистхортæ», «Аргъау», «Пæсæйы фæндон» æма æндæртæ.

Уотæ поэт **Плити Грис** дæр æ зингæдæр уадзимисти сюжеттæ райста ирон фолькло-рæй, зæгъæн, Грисæн æ трагеди «Чермен», кенæ «Иунæджы кадæг» дæр.

Нæ доги поэттæй æма финсугтæй еф-стæгтæй уæлдай нæйис, ирон фольклори хæццæ баст кæмæн нæй е 'сфæлдистадæ, зæгъæн, **Мамсурати Дæбейи** драмон уад-зимистæ: «Фæтæг – Бæгъатыр», «Бæтæйы фырттæ» æма æндæртæ. **Плити Харитони** тæккæ зингæдæр уадзимис «Уæлахизы кадæг», **Бесати Тазей** кадæнгæ «Кизгайты Кизгай», æ легендитæ, Боцити Барони финст «Домбай æмæ цуанон», **Гулути Андреи** ка-дæнгæ «Бечыр», **Дарцити Дауити** кадæнгитæ «Сафирæт», «Гæмæт», **Цæгæраты Максими** аргъау-таурæхъ «Ацырух», **Хозити Якови** æмдзæвгæ «Хæснаг» æма уотæ идарддæр.

Литератури æмрæнгæ советон доги ирæзуй исфæлдистадæ дæр. Берæ зартæ арæзт æрцудæй Коммунистон партий раздзæ-угутæбæл, уæлдайдæр ба Ленинбæл.

Зартæ арæзт æрцудæнцæ коллекти-визаций, Устур Фидибæстон тугъди ка фе-скъуæлхтæй, уонæбæл дæр, уæдта нæ доги æскъуæлхгиндæр адæймæгугутæбæл дæр.

Куд уинæн, уотемæй адæмон исфæл-дистадæ рагæй нурмæ дæр баст æй аййев литературы хæццæ. Етæ цæрунцæ æма ирæзунцæ еумæ, æвдесунцæ нæ доги уæ-лахæздзийнадæтæ æма гъæздуг кæнунцæ сæ кæрæдзей тематикон æгъдауæй, аййевадон амæлттæй, сюжетон æма æвзаги гъæздуг-дзийнадæй.

КЪУБАЛТИ Александри поэмæ «Æфхæрдты Хæсанæ». Хонсар Иристони драмон театри спектакль «Æфхæрдты Хæсанæ». Хæсани мади роли ТАДТАТИ Фатимæ, Хæсани роли – КУМÆРИТТАТИ Батраз.

Хъазбегти Хъазбег æновудæй фæййархайдта нæ адæмон исфæлдистади «сугъзæринтæ» бамбурд кæнун æма сæ багъæуай кæнунбæл. Иристони алли рауæнти фембæлидæ таурæхъгæнгуты æма дзурддзæуæ адæймæгуты хæццæ, сæ радзубандитæй ниффинста берæ таурæхътæ æма зартæ сæ æцæгдзийнади хузи. Еци таурæхътæй еу мухур кæнæн абони.

СЕДЗÆР БИЦЦЕУИ АРГЪАУ

Раги æма раги цардæнцæ еу лæг æма уосæ. Райгурдæй син биццеу. Биццеубæл еу анз ку исæнхæст æй, уæд æ мадæ рамардæй æма лæг дуккаг уосæ æрхудта. Фидиуосæ ин æнтуд къæйæбæл ныхъæбæр кæнидæ, æ дзæкълуи ин æй ниввæридæ æма фиййау рандæ уидæ.

Уоми биццеу бонизæрмæ кæнунæй нæбал æнцадæй. Уой фæсте дуккаг уосæн дæр биц-цеу райгурдæй. Биццеу ку исгъомбæл æй, уæд ин уосæ цæрвгун цихтгун искæнидæ æма уой дæр фиййау рарветидæ. Еухатт ку адтæй, уæд минкый биццеу загъта иннæ биццеуен:

– Рацо æма ести бахуæрæн!

Хуæрунбæл æрбадтæнцæ, æма седзæр биццеу минкый биццеуи дзæкълæ ку фæуу-идта, уæд никкудтæй æма загъта:

– Дæуæн цæрвгун цихтгун ес, фал мæ дзæкълæмæ никкæсай.

Минкый биццеу седзæр биццеуи дзæкълæмæ никкæстæй æма 'й фæрсуй:

– Цæмæн уотæ 'й?

Седзæр биццеу загъта:

– Ци бакæнон, дæ мадæ æндæр неци дæттуй.

Исистадæнцæ хуæрунæй æма седзæр биццеу гъудити бафтудæй идарддæр æма ин кæунаы банцайæн нæбал адтæй.

Еухатт ку адтæй, уæд имæ бор фур æрба-цудæй æма 'й фæрсуй:

– Ци кодтай, ку нæбал фæрæзæн алли бон дæ кæунаы?

Биццеу ин загъта:

– Ци бакæнон, седзæр дæн æма судæй мæлун алли бон дæр!

– Хуарз мадта! Дæлæ нæ айнаги билæмæ раскъæрæ, æма уоми æнцæд хæздзинан, уæху-æдтæ риндзæбæл исбадтæ!

Биццеу фустæ рабурд кодта æма сæ ай-наги билæмæ раскъардта. Æхуæдæг минкый биццеуи хæццæ риндзæбæл исбадтæй.

Уæд бор фур æхе рауагъта, минкый биц-цеуи искъуæрдта, æма кæмидæр ниппурхæ 'й. Седзæр биццеу ба гъарæнгæ исмадта:

– Нур ма ци кæндзæнæн, изæри мæ маргæ кæндзæнæнцæ: «Нæ биццеу дæ хæццæ ку ад-тæй, уæд нин ци фæцæй», зæгъгæ. Фур имæ æрбацудæй æма ин загъта:

– Ма тæрсæ, ма ко, ку дæ фæрсонцæ, уæд мæнаы зæгъæ, бор фур æй рамардта, зæгъгæ! Мæн уæд хистæн рагъæрддзæнæнцæ, дæу ба къæхтæбæл хуæцæг искæндзæнæнцæ, æма мин куддæр кард мæ хорхбæл æрбайвæра, уотæ мæ фæууæгъдæ кæнæ æма цума мæн сорис, уоййау мæ фæдбæл ледзæ!

Фур биццеуæн балæдæрун кодта, куд гъудæй, уотæ. Уæдмæ æризæр æй, æма биццеу тæрсуй уæддæр, уæдта 'й бийнонтæ фæрсунцæ:

– Дæ 'мбал ба ци фæцæй?

Биццеу кæунгъæлæсæй загъта:

– Абони уалæ айнаги сæрбæл бадтан, æма уартæ бор фур биццеуи ниццæвта æма рахадтæй!

– Цо, мадта æма бор фури ардæмæ ракæ-нæ, мах æй хистæн рагъæрдæн!

Биццеу фури ракодта, æхе къæхтæбæл хуæцæг искодта. Æрбавгæрдонцæ 'й, зæгъгæ, уотæ биццеу фури фæууæгъдæ кодта, æма ледзун байдæдтонцæ. Сау гъæдæмæ бацу-дæнцæ æма ин уоми фур загъта:

– Бæрзонд бæласи сæрмæ исхæзæ æма дæ ку гъæуон, уæд мæнæ еци уадиндзæй ниуасæ, айæ æй кæуни уадиндзæ, мæнæ е ба дин заруни уадиндзæ.

Уотемæй имæ дууæ уадиндзи равардта, уæдта ин алли хуæрдæ, алли ниуæзтæ ниу-агъта. Æхуæдæг рандæй авд хонхей фæстемæ хезунмæ. Биццеу уадиндзæй ку уаста, уæд имæ лæг игъосунæй не 'фсастæй.

Еухатт æлдари фуртæ рацудæнцæ фий-йау. Еци биццеуи уадиндзи уастæй сæ фустæ

гъæдæмæ бацудæнцæ æма син сæ берæгъ ниццæгъта. Сæхемæ рандæнцæ æма сæ фи-дæн загътонцæ:

– Нæбал фæрæзæн, сау гъæди астæу еу биццеу уадиндзæй уасун байдайуй, æма уомæ игъосунæй нæ фустæ дæр фесавдæнцæ!

Æлдар загъта:

– Еци биццеуи мин ка 'ркæна, уомæн дууæ мини æхца.

Къæсибадæг уосæ загъта:

– Мадта 'й æз æркæндзæнæн!

Сæгъæ балхæдта, рандæй сæгъи хæццæ еци бæласи бунмæ, райста кард æма 'й уæд сæгъæн æ хæлæртти фæтътунсуй, уæдта æ губуни. Биццеу сæгъи тæрегъæдмæ ку нæбал фæрæзта кæсун, уæд æрхизтæй æма сæгъи равгарста. Къæсибадæг уосæ фид исфунхта æма хуæрунбæл ку 'рбадтæнцæ, уæд биццеуæн арахъ раниуазун кодта, æма биццеу уайтæккæ бафунæй æй. Уæрдун 'й исæвардта æма 'й æлдари хæдзарæмæ æрласта, уоми 'й авд цæнгæт дуарей медæгæ бакодта.

Биццеу ку райгъал æй, уæд никкудтæй, уæдта халони тæхгæ рауидтæ æма имæ биццеу дзоруй:

– У-у-у, уалæ халон, сау гъæди бæрзонд кæрдту бæласи сæрмæ дууæ уадиндзи æма заруни уадиндзæ дæхецæн райсæ, кæуни уадиндзæ ба мæнæн!

Халон загъта:

– Куд нæ, уæ хортауæни рази ку 'рбадун, уæд мæ хуæрунмæ ку фæгъгъаветæ, усси-усси, зæгъгæ!

Уæдта бабæй бæлæу æрбатæхуй æма имæ дзоруй:

– У-у-у, дæ хуарзæнхæй, уæлæ бæлæу, сау гъæди астæу кæрдту бæласи сæрбæл мæ дууæ уадиндзи, æма заруни уадиндзæ дæхецæн уадзæ, кæуни ба – мæнæн!

– Куд нæ, горенбæл ку 'рбадун, уæд мæмæ аууæнтти ку 'рбагъзетæ!

Уæдмæ зæрбатуг æрбатæхуй, æма имæ дзоруй биццеу:

– У-у-у, уалæ зæрбатуг, сау гъæди астæу кæрдту бæласи сæрбæл мæ дууæ уадиндзи æма сæ 'рхæссæ. Заруни уадиндзæ дæхецæн уадзæ, кæуни уадиндзæ ба – мæнæн!

Зæрбатуг фæттахтæй, æрхаста сæ æма ин дууей дæр равардта.

Биццеу ниуаста кæуни уадиндзæй. Фур æй авд хонхей фæсте райгъуста, ледзун райдæдта. Биццеу бабæй ниуаста. Фур еци-еу лигъд бакодта æма цæнгæти дуар ниггупп кодта. Æвдæймаг дуар ку ниггупп кодта, уæд имæ биццеу рауадæй, кæрæдзæбæл бацийнæ кодтонцæ æма фæцæйлигъдæнцæ. Надбæл къæсибадæг уосæ сæ размæ фæцæй æма сæмæ медбилти ходгæй дзоруй:

– Кумæ фæууайетæ, махмæ бал рацотæ.

Фур айтæ-уйотæ нæбал фæккодта, фал æй еци-еу гупп никкодта æма – дæ балгъетæг уотæ! – уосæ æ гæндзæхтæ бацагъта. Фур æма биццеу абони дæр цæрунцæ дзæбæхæй.

Максим ГОРЬКИЙ «Царди бун». ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ (Василисæ) æма ХУГАТИ Сурен (Васкæ). 1980 анз.

Антон ЧЕХОВ «Æртæ хуæри». ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ (Машæ) æма ГАЛАЗТИ Земфирæ (Иринæ). 1982 анз.

«МÆ УОД – ДÆ НИВОНД, АЙЙЕВАДÆ!...»

ЦГЪОЙТИ
Хазби,
финсæг,
журналист

АДÆМОН кæфтити ансамбль «Алан» адтæй Сау денгизи билæбæл гастролти. Зилдæй сахартæ æма фæлладуадзæн бунæттæбæл. Адæми зæрдитæ рохс кодта æ аййевадæ. Еууæхæни, концерти размæ кадæр фæххабар кодта: «Хъантемурати Терезæмæ Иристонæй тел». Ци финст си адтæй, уой неке ма зудта, уотемæй алкаемæ дæр цидæр тæссаг гъуди бацудæй: «Циуавæр æвæстеуат хабар æй цума! Тел раветун, цума, цæмæн багъудæй!»

Хабар Терезæмæ ку бахъæрттæй, уæд уайтæкки æ мадæ Нинæ æма æ хуæрæ Тинæ æ зæрдæбæл æрбалæудтæнцæ: «Маке си маци кæнæд!» Зæрдæ æхе къолтæбæл нихуаста. Тел арæхстгай райхалдта æма си бакастæй: «Тагъд æрбаздæхæ Иристонмæ, Мæскумæ училищемæ дæ ахур кæнунмæ цæун гъæуы». Æ цæсгонбæл мæдблхудт ку фæззиндтæй, уæд е 'мбæлттæ æ алливарс рабурд æнцæ. Ра 'й фарстонцæ, ци хабар æй, зæгъгæ.

– Ахурмæ мæ хонунцæ, театралон училищемæ. Мæ фæлварæн дзæгъæли нæ фæцæй!

Аййевади æхцæуæндзийнади сосæг тухæ Терези æхемæ рагæй æлваста. Ирон гъазти ралæуун, ирон фæндури цæгъдтитæмæ байгъосунæй хуæздæр æригон кизгæн маци радтæ. Лæмбунæг кастæй кафгугти иуæнгти истмæ, сæ фæзмæлдтитæмæ. Æма æхуæдæг кафун куд райдæдта, уой зонгæ дæр нæ бакодта. Е 'мгарæ кизгутти хæццæ фæнзта хестæрти. Фæстæдæр ин фадуат ку фæцæй, уæд кæсæ æма бабæй иригъæуккаг аййевадæуарзгæ кизгæ гъазти астæу е 'уæнгтæ райвазта. Æртиндæсæймаг

скъолай ахур кæнгæй зæрдигæй архайдта хехъæппæресадон къуари, уæдта – профтехахуради адæмон кæфтити ансамбли. Ами ин е 'рдзон искурдиадæ, æ уарзондзийнадæ аййевадæмæ æрлæдæрдтæй ансамбли разамонæг зундгонд кафæг Доййати Осетин æма имæ е 'ргом раздахта. Æвæллайгæй куста æ хæццæ, зæрдигæй ин амудта æ арæхстдзийнадæ. Кизгæ къæрцгъос адтæй æ алли феппайуйнагмæ дæр. Æма ибæл цубур рæстæгмæ аййевадæуарзгутæ сæ цæстæ æрæвардтонцæ. Финддæсанздзудæй æй дзæгъæли хумæтæги ансамбль «Алан»-мæ кафунмæ нæ райстонцæ – ансамбли разамонгутæ ин фæууидтонцæ æ ирæзгæ искурдиадæ æма фæдæни æ гæнæнтæ. Уотемæй Терезæ аст къласи каст фæууни фæсте царди агъазгъон фæцæй æ седзæргæс мадæн.

Рагъуди кæнæн уæд: æригон кизги рагбæллæц исæнхæст æй. Рагæй æ мæдзæрди ци фæндæ адтæй, е царди æ тухи бацудæй – кафуй æ уарзон ансамбли. Нуриуæнгæ сценаемæ кæмæ кастæй æма хицæ кæмæ кодта, еци артистти æмрæнгæ ралæудтæй баргин ирон симди. Боз си адтæнцæ æ хестæртæ, зонгитæ. Æрдзæф ин кæнунцæ Иристони дзиллитæ нæ, фал æ кади иуазгутæ, синхаг республикити фæллойнæгæнгутæ. Еугур дæр имæ фун фæууинагæу кастæнцæ. Фал, дессаг æй адæймаги уодигъæдæ! Еу æнтæстдзийнадæй иннемæ, еу бæллæц имæ игурун кæнуй инней. Уотæ ку уайдæ, уæд имæ цард дессаг нæ кæсидæ, æма ибæл нæ цийнæ кæнидæ. Терези зæрдæ дæр цæмæдæр гæсгæ дзурдта Ирон театрмæ. Дзурди аййевадæ ин æзмæлун кодта е 'нкъарæнтæ. Спектакли фæсте æ гъостæбæл уадæнцæ Тæбæхсæути Балой, Сланти Къостай, Саламти Къолай, Гъæргинти Варвари арæзт сорæтти дзубандитæ, æ цæститæбæл уадæнцæ сæ фæзмæлдтитæ, гъæлæсиуаги хæццæ сæ цæсгон куд æййивта, е. Уæд фæццалх æй æмдзæвгитæ кæсунбæл дæр. Театралон аййевадæ ин æнцойнæдзийнадæ нæбал лæвардта.

Æма театралон училищемæ ахур кæнунмæ æригон ирон фæсæвæд равзаруни туххæй Мæскуйæй къамис ку иссудæй, уæд е дæр адтæй, сæ тухтæ æвзарæг кизгуттæ æма биццеути хæццæ.

Æфсæрмхузæй æрлæудтæй къамиси иуонгти размæ.

– Гъæйдæ, циуавæр хузæ бацæттæ кодтай, равдесæ дæ арæхстдзийнадæ, – дзоруи фæлварæнтæ есгутæй кадæр.

– Æз кафунæй уæлдай неци зонун, фал мæ театри артист исун хъæбæр фæндуй, – адтæй æ дзуап.

Ракафун æй кодтонцæ. Е 'уæнгти райст æма фæндури цагъди еудзийнадæ, æ аййев кафт сæ зæрдæмæ фæццудæй.

– Æмдзæвгæ бакассæ. Поэти æнкъарæнтæ зæгъун зонис?

Къамиси иуонгти гъæлæсиуагæмæ гæсгæ кизгæ фæннифсгундæр æй. Кочисати Мухарбеги æмдзæвгæ «Сау цæститæ» кæсун райдæдта. Фиццаг дууæ рæнгъи фæсте си æрбайронх æй фæлварæнтæ дæттуи е – ранигулдæй æмдзæвги гъудити. Каст фæцæй. Къамиси иуонгтæй æхе кадæр нæбал бауорæдта æма нирдзæф код-

та. Кизгæ фæфсæрми æй, æма 'й уайтæккæ фервистонцæ.

Ци нифсæй рацудæй Терезæ фæлварæнтæй!

– Иуонгмард æма губурæй, – дзурдта æхуæдæг. – Ци равдистон! Æгæр мæгур хумæтæг этюд дæр нæ бацæттæ кодтон. Уомæн æма фæлварæнтæ куд фæййесунцæ, уой дæр нæ зудтон. Иннæ кизгуттæ æма биццеутæ куд цæттæ адтæнцæ, уомæ гæсгæ, мæ фæлварæн дзæгъæли ке адтæй, уобæл дузæрдуг дæр нæ кодтон. Æма «Алан»-и хæццæ рабалци дæн Сау денгизи билæмæ.

Ахури анзи райдайæнмæ байрæги кодта аййевадæуарзгæ кизгæ, фал æй уæддæр райстонцæ училищемæ. Зæрдирайæй, разæнгардæй, цийни хæццæ бавналдта æ ахурмæ. Анз кæбæлти райевгъудæй, уой зонгæ дæр нæ бакодта.

Дуккаг къурси æ гъуддаг нæ фæррæстмæ 'й. Царди уавæртæмæ гæсгæ 'й багъудæй фæсауонмæ ахур кæнунмæ раййевун. Æма косун райдæдта, растдæр зæгъгæй ба, æхе æвзурста ирон театри. Спектакли архайдта уарзон артистти хæццæ. Ахур син кодта сæ фæлтæрддзийнадæбæл.

– Гъæргинти Варварæ мæ деси æфтудта æ аййев гъазтæй, – дзурдта Терезæ. – Æмхузон арæхстæй трагеди æма комедий. Æ арæзт сорæтти кæрæй-кæронмæ ранигулидæ, æ уод си цирен кодта.

Æвæдзи, хъæбæрдæр Варвари искурдиадæй, гъомусæй фæххайгин æй, аййевадæмæ уой зæрдиуагæ райста Терезæ. Мæтгæлæй ин æ кой хумæтæги нæ ракæнидæ. Уой амунддзийнадæ нæ, фал фæлтæрддзийнадæ ибæл базуртæ сагъта, æма æвæллайгæй куста æ алли сорæтбæл дæр. Театрдзау ибæл фиццаг хатт æ цæстæ æрæвардта спектакль «Амран»-и Нифси роли. Æ баргин æма цæрæццаг дзубанди нифс уагътонцæ, рохс фæдæнбæл æууæнки æнкъарæнтæ æвзурун кодтонцæ спектакли сæйраг бæгъатæр нæ, фал театрдзæутæмæ дæр. Хуæрзонд – æ бакаст æма уодигъæдæй дæр.

Аци роли фæббæрæг æй æ сценикон искурдиади тухæ, æма имæ се 'ргом раздахтонцæ режиссертæ. Дæттун ин райдæдтонцæ сæйраг рольтæ. Æма радаргъ æй æ арæзт фæлгонцти номхигъд: «Хабос æма Аминæт»-и – Аминæ, «Арвæрд»-и – Катеринæ, «Давид – Сослан»-и Тамарæ, «Нæ фæдæни намус»-и – Зæли, «Царди бун» – Василисæ, «Æртæ хуæри» – Машæ, «Талингæдзийнади æлдæреуæгади» – Анисия, «Фатимæ»-и – Фатимæ, «Уосгор» – Зæрæдæ, «Зæнхон хуцæуттæ»-и – Битарон æма æндæртæ. Театрдзæутæ æма аййевадæртасгутæ син устур аргъ искодтонцæ. Спектакльтæ «Арвæрд» æма «Æртæ хуæри» æвдист цудæнцæ Мæску æма Ленингради, «Царди бун» ба – сахар Горькийи. М. Горькийи

Антон ЧЕХОВ «Æртæ хуæри». ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ (Машæ) æма ИКЪАТИ Маурбег (Вершинин).

райгурæн бони кадæн арæзт Еугурцæдесон фестивали байахæста дуккаг бунат. Театралон аййевади е 'скъуæлхтдзийнади туххæй Хъантемурати Терезæн исаккаг кодтонцæ кадгин ном «Цæгат Иристони АССР-и æскъуæлхт артисткæ».

Уал сæйраг бæгъатæрей сорæти, уал уодигъæди, меддуйнейи, уал медзæрди æнкъарæнтæ равдесун къохи æнцонтæй нæ бафтуйуй. Алкæбæл дæр си нервтæ, хъаурæ æма зонундзийнадтæ бахарз кæнун гъæуй, дæ уоди къæрт си гъæуама ниггæлдзай, дæ зæрди гъар си бауадзай. Сæ намус, сæ бæлдитæ, дузæрдуг гъудитæ, маст æма æфхуæрддзийнадæ, сæ карни сæхецæн сæ медтæрхон син гъæуама балæдæрай. Айдагъдæр уотемæй ес нифси хæццæ, театрдауи размæ рацæуæн, айдагъдæр уотемæй ес æ тæрхонмæ дæ фæллойнае рахæссæн. Сорæт аразгæй, кæмидæр дæхебæл фагæ нæ бакустай, базийнадæ кодтай, дæ зæрдæ ин нæ равардтай – фæлорс æма æнæуод рауадæй. Еу хатт фæссайдтай театрдаути – е 'ууæнкæ ин тагъд рæстæги нæбал иссердзæнæ.

Театралон аййевади æма царди еци хумæтæгдзийнадтæ æма ахсгаг менеугтæ раги ниффедар æнцæ Терези зундирахсти. Адтæй сæбæл еузæрдиуон. Уой ку униидæ, æма кадæртæ цийфæнди цæстингасæй кæсунцæ сæ æнæмæнгæ бакæнуйнаг ихæстæмæ, уæд уони хæццæ ба уидæ карздзурд, кæмидæр ба, æвæдзи, æгæр æгъатир дæр – æгириддæр нæ бухстæй фæлилддзийнадæ æма дудзæсгондзийнадæн. Уотемæй ба еци домагæ менеугти хæццæ адтæй дессаги хæларзæрдæ, багъæуаги фæййагъз кæнунмæ алкæддæр цæттæ, ести базонун ке фæндидæ, еци кæстæрти хæццæ бакосунмæ. Уомæн æма, куд зæгъидæ, хуæздæрмæ тундзундзийнадæ кæмæ ес, е раст надбæл цæуй æма, ци цæлхдортæбæл, къулумпидзийнадтæбæл исæмбæлдзæнæй, уони фудæй нифс цæмæй ма сæтта, уой туххæй æ фарсмæ æрбалæуун фæгъгъæуй. Зин рæстæги дæ фарсмæ еске æрбалæудтæй, зæгъгæ, еци цæйбæрцæбæл ахсгаг æй, уой ба искурдиадæгин артисткæ æхуæдæг хуарз зудта æхе карнæй.

Хъалæгати Федя æма Хурумти Урузмæг сценæбæл содзгæ кодтонцæ, зæгъгæ, зæгъидæ Хъантемурати Терезæ. Сценæбæл содзидæ æхуæдæг дæр. Е бæлвурдæй зиндтæй æ арæзт алли сорæти дæр, сценæмæ æ алли рацудбæл дæр. Мæ аци загъдмæ гæсгæ мæ зæрдæбæл æрбалæууи спектакль «Гъæздуг хæдзарæ»-йи ци сорæт исаразта, е.

Гъæздуг хæдзари бундари кизгæ Гонии карнæ багæлста кæрæф æма дорзæрдæ лæг Солими къохи. Лæгæн æ царди нисан адтæй бонгин исун. Уой сæрбæлтау нецæбæл ауæрдуй, нимади дæр имæ нæй намус, цæсгон, уарзондзийнадæ силгоймагмæ æма сауæнгæ æ бæдолæ дæр.

Гонии, æгъдæутти сæрти ма рахезон, зæгъгæ, æгомуг фонси хузæн æмдзо кæнуй æ хæццæ, коммæгæс ин æй æрмахури хузæн. Уотемæй ба æ хурфи фицуй æ маст, æ æрдзон рæсугъд æнкъарæнтæ ин æ зæрдæ тонунцæ. Æма ин æ фурти исæфти фæсте æ туппуртæ исуадзунæн фадуат ку фæцæй, уæд цæстисугæй æхе æхснун райдæдта, ратудтонцæ æндæмæ æ зæрди арф æвæрд зæгъуйнæгтæ. Æ зæрдæ ниддор æй.

Æгъатир æй сауæнгæ æ хуæрзæригон кизгæмæ дæр, æ сахъат фуртмæ дæр. Еци медхъурдохæнгæнæг уодигъæди фæззиндтитæ равдесунмæ дессаги æнхæстæй исарæхстæй Хъантемурати артисткæ.

Искурдиадæгин артисткæ Хъантемурати Терезæ театралон аййевади, цæйбæрцæ рæстæг ин лæвæрд æрцудæй, уой дæргъци рацудæй еу сорæтæй иннемæ ирæзгæй, еу æнтæстдзийнадæй иннемæ æскъуæлхгæй, неци æвгъау кодта уой сæрбæлтау – æ царди медес адтæй. Иссæй æ карнæ, уодуæлдайæй ин нивонд кодта æ еугур хъаурæ, æнкъарæнтæ, æ уоди мондæгтæ. Æма æ фæллойнай æ зæрдæ минкый ку барохс уидæ, уæд æхецæн фæззæгъидæ: «Мæ уод – дæ нивонд, аййевадæ!...»

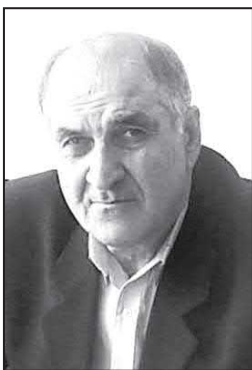

ХУГАТИ Геор «Гъæздуг хæдзарæ». ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ (Гонии) æма ХУГАТИ Сурен (Тотур). 1987 анз.

ГАГЛОЙТИ Валодя «Зæнхон хуцæуттæ». ДЗУКЪАТИ Аня (Хъорион), МЕЛИК-КАТИ Замирæt (Симæ) æма ХЪАНТЕМУРАТИ Терезæ (Битарон). 1981 анз.

ÆРДЗÆ ÆЙ ÆНÆГЪÆНÆЙ ДÆР ИСФÆЛДИСТА ЦАРДИ РÆСУГЪДÆН ÆМА АЙЙЕВАДÆН...

ХÆМИЦАТИ Морис, журналист, финсæг

УÆРÆСЕЙ Федераций æскъуæлхт артисткæ Хъантемурати Терези райгурдбæл исæнхæст æй 75 анзи. Уой фæдбæл дзиллон хабархæссæг фæрæзнити ци æрмæгутæ фæззиндтæй, уонæй еуеми зæрдхъурмæй баханхæ кодтонцæ: «Бæргæ, бæргæ, Терезæ 10 октябри дæ 75 анзей бæрæгбонмæ ку æрбахудтайсæ æмбæлтти, æмкосугти, театрдаути, ку рацудайсæ сценæмæ, ездонæй дæхуæдæг арфæ ку ракодтайсæ уарзон адæмæн. Фал, ци загъдæуа карнæн – нæ дин исаккаг кодта дæ дессаги федауцæ царди дæмæ ци берæ рæсугъд фæндитæ адтæй, уони исæнхæст кæнуни фадуат, æгъатир мæлæт дæ не 'хсæнæй ратудта...»

Æма нур инсæй анзей дæргъи дæ еци зæрдæнкъардæй имисæн. Имисæн... Имисæн...»

Хъантемурати Терезæ... Ирон театри федауцæ... Айдагъ æ рæсугъддзийнадæ дæр цийни хуасæ адтæй адæмæн, æ фæдбæл кæсгæй байзайиуонцæ. Уæхæнттæй фæззæгъунцæ аргъæутти: хортæ æма си мæйтæ кастæнцæ, зæгъгæ. Рæсугъд еунæг æ уиндæй, гъæлæсиуагæй, æ фезмæлдæй нæ адтæй, фал, фиццæгидæр, уодикондæй. Æрдзæ 'й æнæгъæнæй исфæлдиста аййевадæн. Хуцау ин неци бавгъау кодта... Берæ цæрæнбæнттæй уæлдай...

Терези фæззинд аййевади æнайæнойти нæ адтæй – уомæн уодуæлдайæй лæггæдæ кæнуни ихæси бацудæй бустæги æригонæй, финдæсанздзудæй иссæй Паддзахадон ансамбль «Алан»-и

солисткæ. Æртæ анзей фæсте бацудæй Мæскуй Луначарскийи номбæл театралон институтмæ (ГИТИС). Ахур ма кодта, уотемæй косун райдæдта Ирон драмон театри. Искурдиадæгин актрисæн æ алли сценикон куст дæр байзадæй аййевадæуарзугти зæрдити.

Зундгонд аййевадæртасæг Бацати Агудз æ театралон очерктæй еуеми уотæ финста: «Агъазиау æма паряхат искурдиади хецауæй базудтан, берæ хуарз сорæттæ исаразгæй, Хъантемурати Терези. Æма бæбæй нæ нур дæр фудæнгæл нæ фæккодта (дзубанди цæуй, Гаглойти Валодяй пьесæмæ гæсгæ æвæрд спектакль «Зæнхон хуцæуттæ»-йи Терезæ Битарони сорæт куд дессаг исаразта, уой фæдбæл – Ред.) Уотæ мæмæ кæсуй, цума æ исарæзт сорæт берæ рæстæги дзориунагæн байзайдзæнæй адæми 'хсæн...»

Уогæ уотæ рауадæнцæ, Терезæ Ирон театри сценæбæл ци сорæттæ исаразта, уонæн сæ еугурей хъисмæттæ дæр фæдарæй зæгъун æнгъезуй, е дæс æма инсæй анземæ æ тухгин искурдиадæй ци сорæттæ искодта, етæ Ирон театрæн æрхастонцæ устур кадæ.

Терезæ адтæй, уотæ кæмæй фæзæгъунцæ, æ еугур зæрдæй уарзта театр, адтæй, аййевадæн æхе æнæгъæнæй дæр нивондæн ка хаста, уонæй. Мадта æ царди æгъдæуæй дæр æвдиста уоди кæдзосдзийнадæ æма фæдардзийнадæ. Хуарз æй ка зудта, етæ куд имисунцæ, уотемæй рæстдзийнадæбæл, адæймаги намусбæл Терезæ уойбæрцæбæл æновуд адтæй, æма некæмæн хатир кодта мæнгæ дзубанди, налат гъуддæгутæ, дудзæсгондзийнадæ – уæхæн æведауцæ миутæ æхецæн аккаг ка кодта, уони нихмæ карзæй исдзорида, е хецау æй кенæ «гъæугæ адæймаг æй», уой не 'взурста. Уæхæнæй æй имисдзинан...

Æма ма нæ фæндуй, Терезæ Битарони сорæт куд дессаг исаразта, уобæл Бацати Агудзи еума гъуди æримисун: «Æ цардбæллон паряхат худт, æ хорæфсæст цæсгонбæл финст фæууи дуйней фарни тæккæ устурдæр хуæрзæуæг – цардæн кæрон нæйис, адæй-

маг нæргæ æма зæлгæ зари хузæн æй, дуйней намус еугурæй дæр нийерæг мади рæвдауæн фæлмæн къохтæбæл лæууи...» Уотæ нæмæ кæсуй, æма цалинмæ Иристони аййевадæ цæра, уæдмæ æ цъæх-цъæхид уæларвбæл æртæвдзæнæй Хъантемурати Терези рохс сорæт...

Æма цæмæй æцæгæйдæр уотæ уа, уой туххæй ба махæн нæхецæй æ цитгиндзийнадæ ин ка лæдæруй æма ин æ ном исæносон кæнун зæрдиагæй ке фæндуй, уонæй берæ цидæртæ аразгæ 'й. Зæгъæн, æ райгурæн бони (10 октябри) цæмæннæ æнгъезуй Ирон театри сценæбæл кæддæр ци спектакльти архайдта, уонæй еуей равдесун; кенæ цæмæннæ æнгъезуй кинотеатрти дæр æма телеуинунадæй дæр равдесун кинонивæмæ, кæцими Тæбæхсæути Бало, Сланти Къоста, Хурумти Урузмæг æма иннети хæццæ ма архайдтонцæ гурдзиаг номдзуд актертæ Верико Анджанаридзе, Зураб Капианидзе, Коте Даушвили...

Еци мадзæлттæ арæзт ку 'рцæуиуонцæ, уæд е дессаги арфиаг гъуддаг исуидæ... Фал... уогæ уобæл берæ нæбал дзордзинан. Уой хæццæ ба мах, газет «Дигори» редакций косгутæ, нæхецæн æй ихæсбæл банимадтан Хъантемурати Терези рохс ном иссерун.

Æ рæстæги Терези туххæй кæд берæ уацтæ финст не 'рцудæй, уæддæр ибæл финст ка 'рцудæй, етæ ба ин иссæнцæ æносон номерæн. Уонæй уæ цалдæрей хæццæ абони базонгæ кодтан. Никки ма мухур кæнæн, Хъантемурати Терезæ æ рæстæги ци спектакльти архайдта, уонæй къартæ. Уони нин зæрдеуагæй равардтонцæ республикон театралон музейи косгутæ. Арфæ син кæнæн æма сæбæл Терезæ ба е 'цæг дуйнейæй хуæрзауодæн кæнæд...

НÆ АДÆМИ КИНДЗÆХСÆВÆР ФЕДАУЙ Æ АЛÆМÆТИ РÆСУГЪДДЗИЙНАДÆЙ...

Сентябри Грознай цудæй «Цæцæй-наг национ-традицион киндзæхсæвæри бæрæгбон «Ловзар». Е арæзт æрцудæй, нæ бæсти цæрæг адæмхæттити материалон ка нæй, еци культури хæзнатæ, Уæрæсæ Хонсари æма Цæгат Кавкази цæрæг адæмти 'хсæн лимæн рахастдзийнæдтæ æма бийнonti табууаг хæзнатæ багъæуай кæнуни нисани хæццæ.

Бæрæгбони архайдтонцæ адæмон кафт æма зари фольклорон ансамблтæ æма æрмдæснитæ Адыгейи, Мæхъæли, Дагестани, Цæцæни республикæтæй æма Краснодари крайæй. Ци вокалон композицитæ æма театралон равдиститæ бацæттæ кодтонцæ, етæ сæйрагдæр баст адтæнцæ киндзæхсæвæри æгъдæутти хæццæ.

Нæ республикæй си архайдта Паддзахадон филармоний зартæгæнгутти къуар. Етæ бæрæгбони равдистонцæ «Хизесæн»-и æгъдау. Киндзхунд æма кизгæрвисти зартæй ба ракодтонцæ «Алай зар», «Нанай зар» æма «Киндзхонти зар».

Сæ равдисти кæронбæттæни ракодтонцæ «Хонгæ кафт».

Годжицати Изольди æрмадзи æрмдæснитæ ба бæрæгбони архайгутæ æма иуазгутæн бацæттæ кодтонцæ Цæгат Кавкази цæрæг адæмти традицион бæрæгбæнтти уæледарæси равдист.

Бæрæгбони архайгутæн сæ курдиадæ равдесуни фадут адтæй Цæцæни Республики Национ музейи, Шарой гъæуи историон-архитектурон комплекси.

Грознай Национ библиотеки ба ци цæлхæмбурд арæзт æрцудæй, уоми фольклористтæ æма этнографтæ бæлвурд дзубанди кодтонцæ Цæгат Кавкази цæрæг адæмхæттитæн сæ киндзæхсæвæри æгъдау æма æ фæткæвæрдбæл.

Нæ республикæй си ци исфæлдистадон къуæрттæ архайдта, уони сæргъи лæудтæй культури министри хуæдæйæвæг **Хъусати Зæлинæ**. Е бæрæгбонмæ бацæттæ кодта доклад «Ирон киндзæхсæвæри æгъдæутти сосæг хæцæндзийнæдтæ». Лæмбунæг си æрдзурдта ирон киндзхунд æма кизгæрвисти æгъдæутти медес æма сæ нисанбæл. Æ зонадон кусти ци медесгун дæнцæнтæ æрхаста, уо-

нæй балæдæрæн адтæй, алли кæмттæ æма гъæути киндзхунд æма кизгæрвисти æгъдауи ци хæцæндзийнæдтæ адтæй æма сæ фæрци бийнонтæ кæнуни уагæ нæ фидтæлтæмæ ци хузи æнхæстгонд цудæй, еци менеугутæ.

– Бæрæгбони балæдæрæн æма базонæн адтæй, алли адæмхæттæ дæр сæ фидтæлти культури уодварни хæзнатæ куд хуæдхузæй гъæуай кæнунцæ æма сæ кæстæртæмæ сæ фиццæгон хузи рат-

тунбæл куд архайунцæ. Сæ кæфтитæ, зартæ æма театралон равдистити разиндтæй сæ меддуйне æма зундирахаст, сæ ездондзийнæдæ æма гъудикæнуинадæ.

Нæ республики Паддзахадон филармоний зартæгæнгутти къуар си ци адæмон зартæ ракодта, уонæй ба фестивали алли архайæг дæр банкъардта, нæ фидтæлти æгъдау æма уаги рæсугъддзийнæдæ нæ адæмæй алкæдæр æ зæрдæ æма уоди ке хæссуй, уæдта 'й æ кæстæртæмæ дæр аккаг хузи раттунбæл ке архайуй, – загъта Зæлинæ.

– Фестивали архайæг къуæртти исфæлдистадон гæнæнтæ æма сæ цæттæдзийнади хæццæ базонгæ уни нисани хæццæ нæ хæццæ бæрæгбонмæ рандæй нæ республики адæмон исфæлдистади Хæдзари директор, Республикæ Цæгат Иристони-Аланий культури æскъуæлхт косæг **Лалити Хъазбег**.

Бæрæгбон арæзт æрцудæй Уæрæсей Федераций культури Министради гранти фæрæзнитæй. Проект царди рауадзунбæл байархайдтонцæ Уæрæсей Федераций æма Цæцæни Республики культури Министратæ æма Уæрæсей Федераций адæмон исфæлдистади Хæдзарæ.

АХСГИАГ ЦАУТÆ

КРЕМЛИ СЦЕНÆБÆЛ – ЦÆГАТ ИРИСТОНИ ОРКЕСТР

Кремли паддзахадон галауани æрæзт æрæзт æрцудæй агъазиау мадзал – Уæрæсей национ оркестрти концерт. Уордæмæ хунд адтæй Цæгат Иристони Гæздæнтти Булати номбæл адæмон инструментти паддзахадон оркестр, æ разамонæг – Къумæриттати Тенгиз.

Национ оркестрти фестиваль арæзт æрцудæй фиццæг хатт, æма иссæй Уæрæсей адæмти национ культурон хæзнатæ еумæйагæй бавдесунæн алæмæти мадзал. Аци аййевадон бæрæгбони архайдтонцæ нæ бæсти финддæс регионмæй æрбацæуæг исфæлдистадон коллективтæ: Белгородæй, Дзæуæгигъæуæй, Волгоградæй, Грознайæй, Калининградæй, Санкт-Петербургæй, Симферополæй, Уфайæй, Челябинскæй, Элистайæй, Якутскæй æма иннæ рауæнтæй. Бæсти сæйраг сценæбæл сæ дæснæдæ æвдистонцæ Уæрæсей зундгонддæр оркестртæ, райгустæнцæ си уруссæг балалайкæ æма башкираг курайи, тæтæйраг думбра æма цæцæйнаг пондари, хълмухъаг домбра æма ирон далафæндури зæлтæ.

Кæронбæттæни ма уой зæгъун гъæуй, æма ауæхæн æнæмæнгæ гъæуæг исфæлдистадон мадзал нæ бæсти культури Министради агъазæй исаразта игъустгонд баянист, Уæрæсей адæмон артист Фридрих Липси номбæл хуæрзаудæн Фонд.

НÆ ИУАЗÆГ – НОМДЗУД «ГЖЕЛЬ»

Цæгат Иристони дзилли æ исфæлдистади хæццæ æрæзт базонгæ кодта Уæрæсей кафти Паддзахадон академион театр «Гжель».

Хореограф Владимир Захаров 1988 анги бундор кæмæн исæвардта, еци кафти ансамбль æ хуæздæг композицитæ равдиста, Дзæуæгигъæуи ин ци концерт адтæй, уой рæстæг.

Нæ иуазгутæн сæ бон бацæй кафти фæрци бавдесун хохлома, вологодаг нивæфтудтитæ, костромайаг æма иннæ уæрæсейаг рауæнти игъустгонд дессæгтæ. Номдзуд коллективæй Дзæуæгигъæумæ ци фараст æма дууинсæй артисти иссудæй, етæ адæмон армдзæфæй уæлдай равдистонцæ классикон уадзимистæ дæр.

Уæрæсей æскъуæлхт артист **Дмитрий Толмасов** куд радзурдта, уотемæй Цæгат Иристони фиццæг хатт нæ 'нцæ. Æма хъæбæр бозæй загъта:

– Иуазæгуарзагæ адæм уæмæ цæруй. Махæн нæ ихæс æй фæсæвæди Фидибæстæ уарзун æма ибæл æновуд унбæл æууæлти гъомбæл кæнун. Кафт дæр æй, еци ахсгиаг гъуддагмæ агъазиау хай бахæссуйи фæрæзнæ. Æма нин хъæбæр æхцæуæн æй, концерти рæстæг зали ирæзгæ фæлтæрти минæвæрттæй берæ ке адтæй, е.